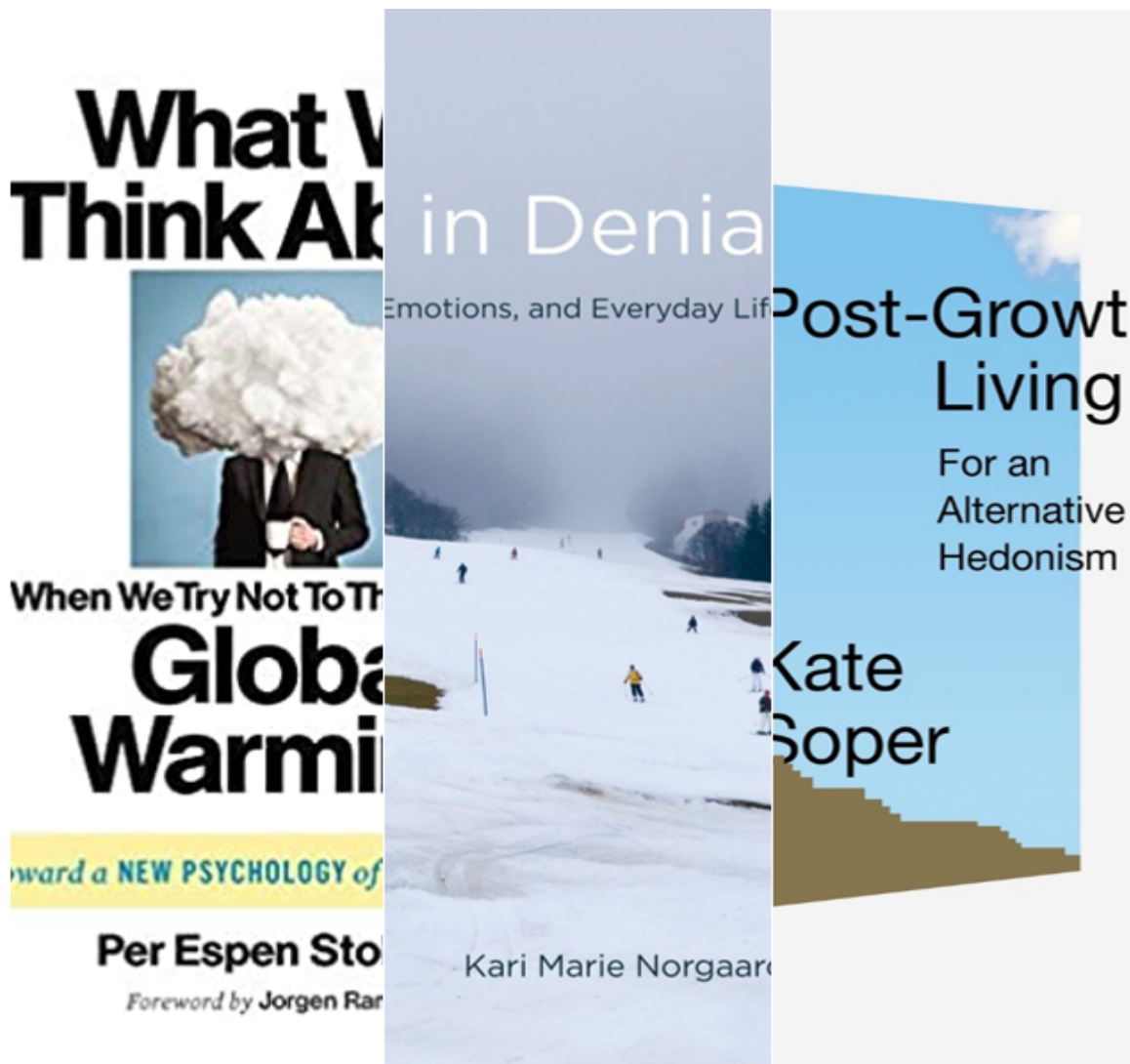

“Der kommer en god løsning i morgen...”

Kognitiv dissonans i klimahandling

Roskilde Universitet, 1. semesterprojekt.
Humanistisk bachelor, efterår 2020

Udarbejdet af:

Anna Stella Buur Rasmussen (71512), Dante Høst (70747), Julie Bjerre Andersen (71497), Julie Fyrstenborg Kaae (70687), Kjerstine Fyrisdal Nordentoft (70656) og Smilla Bildsøe Nardot (70762).

Vejleder: *Mette Blok*

Gruppenummer: *V2026694690*

Antal anslag: *142.718*

Abstract

This paper will examine the distinction between knowledge and the lack of action regarding climate change within the modern western citizen. To examine this hypothesis, the paper contains three different branches of science: psychology, sociology and philosophy each with a theorist as representative. Throughout an exposition and an analysis, they attempt to give an explanation concerning why there is a difference between awareness about climate change and inaction - from their theoretical point of view. In addition to this, this paper employs a hermeneutic method which contributes to a deeper understanding and perception of the subject. Furthermore, a discussion will expand the examination by focusing on where the responsibility for action should be placed and which proposals can be found regarding the insufficiency in acting on climate change. The conclusion states that according to the three theorists: structural changes are necessary. Moreover, the project reveals the fact that change of behavior requires a change of norms. The psychological barriers which are preventing people from acting, must be reduced and the focus needs to switch from an individual responsibility to a shared responsibility in order to make a change.

Indholdsfortegnelse

Abstract	2
Indledning	4
<i>Problemfelt og motivation</i>	4
<i>Formål</i>	5
Videnskabsteori og metode.....	5
Afgræsning og begrebsafklaring	7
Valg af videnskaber, teoretikere og værker	8
Teoretisk redegørelse og analyse.....	11
<i>Psykologisk besvarelse med afsæt i Per Espen Stoknes</i>	11
Distance.....	12
Doom	16
Dissonans	18
Denial	19
iDentity	21
De fem s'er	23
<i>Sociologisk besvarelse med afsæt i Kari Marie Norgaard</i>	24
Benægtelse	26
“Socially Organized Denial”	26
Normer og en fælles forestilling om tid og sted.....	27
Samtalenormer.....	29
Følelsesnormer	31
Normændring som mulighed for adfærdsændring	34
<i>Filosofisk besvarelse med afsæt i Kate Soper</i>	35
Det gode liv	36
Alternativ hedonisme	38
Det gode liv – i dag	40
Menneskelig exceptionalisme	41
Reklamer og forbrug	42
Bullshit jobs	43
Ulighed	45
Hvordan overgår vi til alternativ hedonisme?	47
Diskussion.....	49
<i>Kritik af fokus på individansvar</i>	50
<i>Fælles ansvar</i>	52
<i>Udvikling i bevågenhed omkring klimaforandringerne</i>	54
Konklusion	58
Litteraturliste.....	60

Indledning

Klimaforandringerne fylder mere og mere i den offentlige debat, og det er blevet et emne som individer i det moderne vestlige samfund, i høj grad møder i hverdagen. Mange udtrykker både stor bekymring for klimaforandringerne og dertil velvillighed til at handle klimavenligt. Dog er det ikke altid til at se, hvordan der rent faktisk handles. Vores undren startede på baggrund af dette fænomen, som blev drivkraften for projektet.

Vi bliver altså konstant mødt med både overvejelser og muligheder for at handle mere klimavenligt og bæredygtigt, men det er de færreste, der omlægger deres liv radikalt. Burde vi i virkeligheden droppe at spise kød? Burde vi udskifte de årlige flyrejser mod varmere lande, med bæredygtige alternative som cykelferie eller interrail? Og burde vi købe alt brugt fremfor at støtte kapitalismens evige krav om forbrug?

Hvilke processer og barrierer står egentlig i vejen for en sådan ændring? Og er det overhovedet muligt for os at foretage en sådan radikal klimavenlig ændring?

Problemfelt og motivation

Vores projekt begyndte med en fælles undren over, at der på trods af både politisk og individuel fokus på klimaforandringerne, samt velvilje til klimavenlige omlægnings, opleves en sløv adfærdsændring mod en grønnere verden. Dette paradoks skabte en undren over, hvorfor der ikke sker flere radikale ændringer på området, hvilket fik os til at sætte spørgsmålstejn ved, hvad der skal til for, at vi ændrer adfærd. Denne undren tager udgangspunkt i os selv, idet vi er nysgerrige på hvad der ligger til grund for vores manglende handlen på området. I den forbindelse undrer vi os desuden over, om social interaktion har en påvirkning på, hvordan man handler, og om der i forskellige grupper er forskellige forventninger til, hvordan man agerer. Projektet startede ligeledes med en undren over, hvad vores idé om det gode liv er, med udgangspunkt i forbrugssamfundets strukturer, og om disse strukturer ligger til grund for nogle handlingsmønstre og vaner, som strider imod en mere klimavenlig adfærd.

Vores undren har ført til en nysgerrighed, der er blevet til motivationen for at undersøge

sammenhængen mellem den viden, vi har om klimaforandringerne og de udfordringer, vi møder, når vi vil tage klimavenlige valg. I projektgruppen oplever vi alle, at klimadebatten fylder i vores hverdag. Dertil oplever vi, at der i vores sociale omgangskredse er en generel interesse og lyst til at leve mere klimavenligt. Dog oplever vi, at det er svært at leve op til de forestillinger, der er om et klimavenligt liv. Vi har i projektgruppen derfor været motiverede for, på videnskabelig vis, at undersøge denne problematik. Vores egen mangel på adfærdsændring, har således været en motivation for undersøgelsen. Med udgangspunkt i os selv blev vi nysgerrige på, hvorfor disse tendenser også finder sted i større sammenhænge. Vi har derfor været motiveret for at undersøge, hvorfor denne tendens eksisterer, samt undersøge eventuelle løsninger på problematikken.

Denne undren har ledt os til at stille følgende problemformulering:

Hvorfor er der uoverensstemmelse mellem det vestlige individs viden om klimaforandringerne og handling herpå? Og hvordan kan denne uoverensstemmelse overkommes?

Formål

Projektet har til formål at undersøge, hvilke forklaringer der indenfor de tre videnskaber psykologi, sociologi og filosofi kan findes på, hvorfor der kan observeres, fra vores synspunkt, et tydeligt misforhold mellem individets grundlæggende viden om klimaforandringer og dets manglende handling derpå. I projektet tager vi udgangspunkt i tre hovedværker indenfor hver af de førnævnte videnskaber. Hvert af disse værker og teoretikerne bag opererer alle indenfor det faglige genstandsfelt med hver deres respektive tilgang tilhørende deres fagområde. Alle tre værker giver på forskellig vis et indblik i ovennævnte misforhold, samt berører hvordan dette muligvis kan overkommes. Teoretikerne indenfor hver af videnskaberne bliver hver især repræsentant for en form for besvarelse af problemformuleringen.

Videnskabsteori og metode

Vi tilgår vores projekt fra et hermeneutisk og videnskabsteoretisk udgangspunkt. Vi vil anskue vores skriveproces med afsæt i Hans Georg Gadamer's opfattelse af hermeneutikken (Gadamer,

1960), som værende en videnskabelig tilgang til tekst og viden snarere end en konkret metodik. Denne anskuelse vil vi afslutningsvist bruge til at sammenholde de tre udvalgte teoretikers viden på tværs af videnskaber. Med denne teoretiske tilgang til besvarelsen af vores undren, afgrænser vi altså fra at arbejde med konkrete, metodiske analysemodeller.

Målet med hermeneutikken er at opnå en forståelse, der konstant vil være under udvikling i den hermeneutiske cirkel. Vi tolker konstant på viden, og sætter den i sammenhæng med vores foregående, således at ny viden kreeres. Der foregår altså en konstant vekselvirkning mellem tekst og læser, samt tekstens dele og teksten som helhed, hvorfor den hermeneutiske cirkel er helt central, som illustration indenfor hermeneutikken (Arndal, 2016, s. 83-84).

Da viden konstant er påvirket af forforståelse, er det også fremlagt af Gadamer, at det ikke er muligt for et subjekt at forstå viden fuldt ud objektivt. Det er altså væsentligt at pointere, at selvom vi stræber efter den mest mulige objektive læsning, vil dette med brug af hermeneutikken, ikke være et mål, der er fuldt ud opnåeligt (Gadamer, 1960). Pointen er, at vi er bevidste om, at vores nyfundne viden ikke er universel, objektiv eller absolut. Vi tilstræber os altså ikke på at opnå en objektiv¹ forståelse for vores teoretikers ståsted, men søger i nogen grad skabelsen af en horisontsammensmeltning (Gadamer, 1960) i tolkning af vores teoretikere. Vi er klar over, at vi som læsere har bestemte forventningshorisonter, der afgør, hvad vi får ud af vores teoretikers værker. Vi har altså læst de tre værker med en forventning, en forforståelse og som et forsøg på at besvare vores undren. Derfor kan man argumentere for, at vi har fået det ud af de tre respektive værker, som vi har søgt efter ud fra vores forforståelse indenfor emnet, der konstant har været under udvikling. Altså har vores besvarelse af vores undren, været en bestræbelse på at lade vores forventningshorisont glide sammen med tekstens forståelseshorisont, således at ovennævnte horisontsammensmeltning vil være mulig (Arndal, 2016, s. 83-84).

Vi vil igennem kritisk læsning af tre værker, samt sammenligning af disse, forsøge at uddrage gennemgående tanker om - og løsninger på - vores problemfelt og undren. Vi vil tage udgangspunkt i vores forforståelse for emnet og tilegnede viden til, på givende vis at udvælge og formulere pointer samt konklusioner omkring vores emnes udspring og løsningen herpå. Vi mener ikke, at en kildekritisk analyse vil være fordelagtig for besvarelsen af vores undren, da formålet med projektet er at fremfinde og sammenholde bud og løsninger på den manglende handling i klimahenseende. En undersøgelse, som naturligt vil afføde forskellige bud og løsninger uagtet ståsted og motivation. Det

må dog påpeges, at et kritisk udgangspunkt altid må være tilstedeværende i en hermeneutisk tolkningsproces.

Vi vil i opgaven trække på i forvejen analyseret og indsamlet empiri, fremfor at indsamle det selv. I projektets psykologiske del vil vi inddrage Per Espen Stoknes' kvantitative data (Stoknes, 2015) til understøttelse af hans argumentation. I den sociologiske del vil vi tage udgangspunkt i Kari Marie Norgaards interviews og observationer i "Bygdaby" (Norgaard, 2011) og bruge dette til at underbygge besvarelsen af problemet. I den filosofiske del vil vi gøre brug af Kate Sopers inddragede statistik (Soper, 2020), som understøttelse til hendes og vores egne konklusioner.

Afgræsning og begrebsafklaring

For at undersøge problemet fyldestgørende har vi afgrænset os på følgende måde:

Vi antager i projektet, at klimaforandringerne er den største og mest presserende krise i vores tid. Samtidig antager vi, i forlængelse af vores valgte teoretikers iagttagelser, at denne krise er menneskeskabt. På trods af, at det ikke er alle der mener, at denne antagelse er korrekt, har det været nødvendigt at begrænse os således, for at konkretisere og indskærpe undersøgelsen.

Denne anskuelse afspejler ydermere vores individuelle ståsted, som er det, vi ønsker at undersøge og finder interessant. Vi er altså bevidste om klimaskeptikernes og -benægternes position, men vi vælger at afgrænse os til den position, der mener, at krisen er aktuel, omfattende og menneskeskabt. Ligeledes skal det påpeges at ca. 99% af alle klimaforskere udpeger mennesker som årsag til klimaforandringerne, hvorfor vi finder denne antagelse ekstra evident (Watts, 2019).

Samtidig har vi, for validiteten af undersøgelsens skyld, begrænset os til at undersøge en afgrænset gruppe af mennesker: vestlige borgere. Dette valg er taget ud fra antagelser om, at vestlige borgere har bedre forudsætninger for at agere på viden om klimakrisen. Vi antager, at denne gruppe af mennesker har økonomisk overskud, uddannelsesmæssige forudsætninger for viden om problematikken og dertil muligheder for at handle på denne viden. Ydermere er det interessant at se på netop denne gruppe, da vi antager – i forlængelse af vores teoretikers antagelser - at krisen i højere grad er forårsaget af handlinger fra denne gruppe af mennesker, end af mennesker med færre

forudsætninger for at forurene. Forbrugskulturen, overproduktionen og udnyttelsen af fossile brændstoffer er nogle af de største årsager til klimaforandringerne. Samtidig er disse en integreret del af den vestlige borgers liv, dagligdag, kultur og samfundsstruktur. Netop derfor er valget faldet på denne gruppe af mennesker.

Med disse antagelser in mente oplever vi altså, at der ikke sker tilstrækkeligt på området og potentiel handling fra vestlige borgere bremses af tydelige barrierer, som er interessante at undersøge. Forudsætningen for undersøgelsen er altså at antage, at den dannede, vestlige borger *har* viden på området, der ikke handles på, hvilket er udgangspunktet for problemformuleringen og undersøgelsen.

Valg af videnskaber, teoretikere og værker

Gennemgangen af de teoretiske grundlag vil blive belyst i rækkefølgen: psykologi, sociologi og filosofi, da vi har vurderet, at en sådan rækkefølge vil belyse problemet nuanceret og på bedst mulige vis. Gennemgangen af teoretikernes bud, følger udvikling i de koncentriske cirkler: fra individ til fællesskab. Først individets psyke, til fællesskabets påvirkning af individet og sidst til individet, set med filosofiske anskuelser om menneskets tilværelse. Altså vil der først blive taget udgangspunkt i psykologiens forklaring på individplan, hvorefter et udpluk af vigtige pointer af sociologiens anskuelse af problemet på samfundsplan vil blive belyst. Endeligt vil en filosofisk anskuelse af hvad det gode liv er, og hvordan mennesker forstår deres tilværelse, bidrage til vores forståelse af problemet. Dette vil slutteligt føre os til en sammenligning og diskussion af de respektive teoretikers anskuelser, omhandlende hvorfor vestlige borgere ikke handler på den viden, vi antager, at de har om klimaforandringerne. Yderligere vil en diskussion, om hvor ansvaret for handling på nuværende tidspunkt placeres og hertil hvor det bør placeres, udbygge vores forståelse af problemstillingen.

Vi tilgår dermed projektet gennem tre videnskaber, som sammen bidrager til en helhedsforståelse af problemet. Da der tages udgangspunkt i tre forskellige anskuelser i de koncentriske cirkler, der udbreder problemets delelementer, skabes der en bredere forståelse for området. Indenfor hver

videnskab har vi valgt tre hovedværker, hvoraf forfatterne til disse værker i projektet, fremgår som repræsentant for hver videnskab.

Indenfor psykologien, i den inderste del af de koncentriske cirkler, som har fokus på mennesket som individ, bruger vi psykolog Per Espen Stoknes, samt hans hovedværk "*What We Think About When We Try Not To Think About Global Warming*" (2015) til at forstå, hvilke psykologiske barrierer, der står i vejen for handling. Valget af Stoknes som teoretiker begrundes med, at han udover at være psykolog, har en Ph.d. i økonomi og i mange år har beskæftiget sig med klima og bæredygtighed, hvilket gør ham relevant og eksemplarisk i besvarelsen af vores problemformulering (Norwegian Business School, 2020). Vi fandt i vores undren en Zetland artikel (Nyvold, 2017), der beskrev fænomenet *kognitiv dissonans* i klimahandling. Kognitiv dissonans er et velkendt fænomen indenfor psykologien og er altså ikke kun noget, der omhandler klimahandling. Den kognitive dissonans, en teori af Leon Festinger (1919-1989), beskriver et indre ubehag, der kan opstå, når menneskets overbevisninger, følelser og adfærd ikke stemmer overens. Per Espen Stoknes nævnes i artiklen, som en psykolog, der arbejder med fænomenet i forhold til klima. Artiklen skildrer, hvordan Stoknes beskriver fem psykologiske barrierer, der ifølge ham selv er grundlag for manglen på handling. Dette skabte en nysgerrighed og dermed en nærmere undersøgelse af Stoknes, samt hans arbejde med klimapsykologi. Vi har valgt at bruge hans teori, da den giver et godt indblik i hvilke barrierer, der ligger til grund for manglende handling og netop denne tilgang bidrager til at besvare problemfeltet indenfor psykologien. I det valgte værk af Stoknes beskriver han, hvordan grupper og fællesskaber spiller en stor rolle, i forhold til individers handling og adfærd. Dette ledte os videre til yderligere undersøgelser af, hvordan individet kan anskues i en større sammenhæng, hvilket sociologien kan bidrage til.

I vores undersøgelse af, hvad sociologien kan bidrage med indenfor vores problemfelt, fandt vi den amerikanske sociolog Kari Marie Norgaard. Hun skrev i 2011 bogen "*Living in Denial - Climate Change Emotions and Every Day Life*". Værket indeholder etnologiske- og antropologiske feltstudier, foretaget i en mindre by i Norge. Norgaard undersøger de følelser og fænomener, der er på spil, når mennesker konfronteres med klimaforandringerne. Vi har valgt Norgaard, da vi mener, at hendes kvalitative undersøgelse, og måden den er udarbejdet på, bidrager med interessante anskuelser til besvarelsen. Derudover ønskede vi at finde empiriske

data, der kunne bidrage substantielt til vores projekt. Norgaards undersøgelse og teori, er relevant til besvarelsen af problemformuleringen fra en sociologisk vinkel. Yderligere blev vi ledt videre til at undersøge, hvordan problemstillingen optræder i endnu et led af de koncentriske cirkler¹. Vi valgte derfor at brede undersøgelsen ud, så vi kan angribe problemstillingen fra en filosofisk vinkel, der kunne give indblik i samfundsstrukturer og anskuelser af det gode liv.

I læsning af disse to teoretikere fik vi kendskab til, hvordan begrebet *det gode liv* spiller en væsentlig rolle, i forståelsen for problematikken. Herigennem fandt vi ud af, at et filosofisk supplement ville kunne løfte opgaven til et endnu bredere niveau. Anskuelser om det gode liv er indenfor filosofien en tradition, der belyses i denne opgave. Dette giver os mulighed for at forsøge at forstå problemet, fra endnu et perspektiv. Hertil fandt vi filosofen Kate Soper og hendes netop udgivene værk "*Post-Growth Living*" (2020), hvori hun beskriver det gode liv i samspil med bæredygtighed. Soper kommer i sit værk både ind på det gode liv og klimaet, hvor hun stiller nogle vigtige, relevante og etiske spørgsmål, som vi mener løfter opgaven. Soper har en interessant tilgang til det moderne perspektiv på det gode liv, som hun beskriver som alternativ hedonisme. Vi vil i projektet klarlægge de tre teoretikers tilgang til klimakrisen, og hvad der, ifølge dem, er årsagen til manglende handling.

Vores undren har således ledt os til valget af de tre videnskaber: psykologi, sociologi og filosofi, da vi mener, at de sammen kan give et bredere svar på problemformuleringen og skabe mere helhed i forståelsen af feltet. Samtidig er det vigtigt at pointere, at vores valg af teoretikere har været præget af en grad af tilfældighed, samt at læsningen af værkerne har påvirket udvælgelsen af andre værker. Yderligere må vi også erkende, at valget har været påvirket af vores egne opfattelser af emnet og sympatien for de valgte teoretikere, samt personlig interesse for deres anskuelser af problemstillingen.

Vi mener samtidig at de tre videnskaber, teoretikerne og deres værker giver os god mulighed for en nuanceret besvarelse af problemformuleringen. Vi er bevidste om, at andre perspektiver ligeledes kunne have været interessante, men vi har haft en særlig interesse indenfor

¹ **De koncentriske cirkler:** fra individ til fællesskab. Først individets psyke, til fællesskabets påvirkning af individet og sidst til individet, set med filosofiske anskuelser om menneskets tilværelse.

de tre valgte videnskaber. Vi har været nødt til at afgrænse os fra flere vinkler, da vi også er tids- og pladsbegrænsede. Vi har valgt de videnskaber, som vi vurderede, besvarer problemformuleringen bedst, hvorfor dimensionerne subjektivitet og læring, samt videnskab og filosofi bliver brugt i projektet.

Teoretisk redegørelse og analyse

Psykologisk besvarelse med afsæt i Per Espen Stoknes

Den norske psykolog Per Espen Stoknes har i forbindelse med sit psykologiske arbejde med klima skrevet bogen: *"What We Think About When We Try Not To Think About Global Warming – Toward a New Psychology of Climate Action"* (2015).

Dette værk er Stoknes' undersøgelse af, hvad mennesker mener om klimaforandringer, og hvordan de reagerer på samme. Formålet med bogen, er at forstå de menneskelige reaktioner på klimaforandringer. Dette mener Stoknes er lige så vigtigt som selve forståelsen af klimaforandringerne. Stoknes tager i sin bog udgangspunkt i spørgsmålet: Hvad fortæller menneskers reaktioner på klimaforandringerne egentlig om den måde man tænker? Samt den måde man agerer, eller ikke agerer og den måde man vælger at leve i verden på? (Stoknes, 2015, s. 10). Med en psykologisk tilgang undersøger Stoknes, hvordan eksisterende psykologisk viden kan anvendes om menneskets natur, til at forklare mangel på handling, når det kommer til klimaforandringerne. Manglende handling, mener Stoknes eksisterer grundet nogle psykologiske barrierer, som skaber et psykologisk klimaparadoks (Stoknes, 2015, s. 11-12).

Ifølge Stoknes handler klimaparadokset om, at vestlige individer på trods af valid klimaforskning, enten ikke tror på denne forskning eller ikke reagerer på den (Ibid., s. 12). Stoknes undrer sig altså over, hvorfor man med bedre uddannelse, mere viden om emnet og flere penge end nogensinde før, ikke ændrer til en mere klimavenlig adfærd (Ibid.). Stoknes vælger at fokusere på den kategori af mennesker, som ikke reagerer afgørende på den information de har om klimaforandringerne. Stoknes' bog er således en udlægning af de psykologiske barrierer, som han mener kan forklare hvorfor mennesker, der har viden indenfor området, alligevel ikke handler på problemet (Ibid.).

Stoknes arbejder med fem psykologiske barrierer, der beskriver, hvorfor mennesker ikke handler på klimaproblemet. Disse kalder han for de fem d'er. De lyder således:

1. *Distance*
2. *Doom*
3. *Dissonans*
4. *Denial*
5. *iDentity*

Ovenstående fem d'er er Stoknes' beskrivelser af, hvad der psykologisk står i vejen for, at mennesker ændrer deres adfærd til en mere klimavenlig adfærd. De fem d'er er barrierer, der beskytter os imod klimakampen. De er usynlige forsvarsmekanismer, som blokerer for informationen, så den ikke trænger ordentligt ind. De udgør altså en blokade, så der ikke sker meningsfuld respons og handling (Ibid., 43). Stoknes illustrerer i sin bog, hvordan disse fem d'er kan anskue som koncentriske cirkler, hvor der er gensidig påvirkning imellem (*se bilag 1*) (Ibid., s. 44).

Nedenstående gennemgang af de fem barrierer, vil være med en dansk oversættelse af Stoknes' begreber. Vi er i projektgruppen opmærksomme på, at den danske oversættelse forhindrer det i at være fem d'er, hvorfor vi har beholdt overskrifterne til nedenstående afsnit med engelske begreber, så det stadig fremgår som en del af de fem d'er.

Distance

Den yderste placerede barriere i Stoknes' illustration af de fem d'er er distance. Stoknes mener, at distancen skyldes, at klimaforandringerne både er distanceret i tid og sted for mennesker i vesten. Det vil sige, at klimaforandringerne ikke kan mærkes på egen krop, hos den vestlige borger. De forandringer som borgeren vil komme til at opleve, er placeret så langt ude i fremtiden, at det kan være svært at forholde sig til og dermed handle klimavenligt (Ibid., s. 28). Distancen skyldes altså, ifølge Stoknes, at mennesker har en tendens til at tænke kortsigtet, hvilket gør at et problem som klimaforandringerne, der er distanceret fra hverdagslivet, bliver svært at forholde sig til og handle på (Ibid., s. 23).

Stoknes mener, at den kortsigtede tænkning er psykologisk og biologisk indlejret i mennesker. Han pointerer, at det er forskelligt fra person til person, hvor højt de prioriterer nutiden frem for fremtiden. Han mener dog, at der er en generel tendens til, at moderne mennesker prioriterer nu og her (Ibid., s. 24). Derfor bliver det ifølge Stoknes sværere at forholde sig til et langsigtet udbytte, som man ville opnå ved at ændre sin adfærd til en mere bæredygtig livsstil. Den kortsigtede måde at tænke på, er en grundlæggende barriere for klimahandling, da handling hertil typisk nedprioriteres fremfor handling indenfor problematikker, hvor man kan se ændringer med det samme. Dog pointerer Stoknes, at selvom problemet synes fjernt for den moderne vestlige borger, er det ikke alle steder på jorden, hvor den globale opvarmning endnu ikke ses og opleves på egen krop (Ibid., s. 43). Hertil argumenterer Stoknes for, at problemet med de vestlige borgers distance påvirker befolkningsgrupper andre steder på kloden. Dette mener han kan og bør vendes, så de vestlige borgere kan agere på klimaforandringerne for det fælles bedste, og dermed mindske distancen (Ibid., s. 25).

Menneskers egeninteresse, mener Stoknes ikke kun skyldes egoisme, men også et evolutionært forsøg på at beskytte sig selv og sine gener. Selvom denne egeninteresse varierer fra menneske til menneske, mener Stoknes stadig, at de fleste er tilbøjelige til at træffe kortsigtede, selviske valg i sociale dilemmaer (Ibid., s. 23). Stoknes pointerer yderligere, at dette også kan ses i sociale dilemmaer, hvor mennesker anser fremmede som sine modstandere. På trods af, at dette er evolutionært indbygget i mennesker, og at denne form for egoisme, i nogen grad, er en del af deres gener, mener Stoknes, at det stadig kan lade sig gøre at opbygge en kultur, der er i stand til at samarbejde på venlig, velgørende og bæredygtig vis. Han argumenterer for, at kultur altså kan være med til at forme den biologiske kortsigtede egeninteresse, til i stedet at tjene grupper og samfund på længere sigt. Stoknes mener således, at en stor del af distancen til klimaforandringer skyldes evolutionære erkendelser som: "det rammer ikke mig, min familie eller min gruppe, derfor behøver jeg ikke gøre noget". Klimaproblemet bliver således noget, der handler om "os" og "dem" (Ibid.). Stoknes mener, at det er nødvendigt at udvide forståelsen af "os", hvis den vestlige borger skal agere mere klimavenligt. Der skal altså bruges kræfter i sociale netværker med gode, inkluderende fortællinger, til at udvide menneskers følelse og forståelse af, hvem der indgår i betegnelsen "os" (Ibid., s. 47).

Distance-barrieren opstår ikke kun da det, for mange mennesker, kan være svært at forholde sig til

klimaforandringerne i både tid og sted, men også fordi fænomenet kan være komplekst og svært at forholde sig til (Ibid., s. 28). Samtidig er den klimaforskning, der bliver præsenteret i medierne, præget af dommedags konnotationer, der, ifølge Stoknes, giver en følelse af fare, skyld og magtesløshed, hvilket bidrager til distancering (Ibid., s. 15). Klimaforandringerne kan således opleves som en dommedag, der er forbundet med store tab og skyldfølelse, hvilket standser og demotiverer eventuel handling på området, da konsekvenserne kan virke for uoverskuelige (Ibid., s. 43). Samtidig pointerer Stoknes, at mennesker sorterer i den information de modtager, så den tilpasses til deres egen overbevisning; således at der ikke opstår kognitiv dissonans (Ibid., s. 36). Dette bidrager til yderligere distance, da ubehagelig information angående klimaet bliver frasorteret.

Yderligere påpeger Stoknes, hvordan distancen kan imødekommes ved at se på menneskers forståelse af sig selv, i mødet med grupperne² de indgår i. Han påpeger, at individer i høj grad er påvirket af de sociale grupper de indgår i. Af denne grund er det interessant at anskue hvilken attitude, der eksisterer i forbindelse med klimaforandringerne i de respektive grupper. Gruppens attitude har betydning for, hvordan gruppens medlemmer oplever og forholder sig til klimaforandringerne. Attituden har nemlig stor betydning for gruppen både set som fællesskab, men også for de enkelte medlemmers egen opfattelse og deres plads i grupperne (Ibid., s. 29). Derfor mener Stoknes, at et sted at anskue distancen og forsøge at nedbryde den, er i gruppen. Han argumenterer for, at en grønnere gruppeattitude kan bidrage til mere klimavenlig handling, fra både individ og gruppe. Stoknes pointerer, at dette kan være grobund for en start på klimahandling på højere niveauer:

“The more people see happy others conserve energy, install solar rooftops, recycle, shop green, and drive electric cars, the more they are inclined to support ambitious climate policies on local, state, and national levels. By seeing solutions in action, their feelings of helplessness and of being overwhelmed by global climate facts are eased. By seeing and believing that others—neighbors and friends—are taking action on the climate message, they start perceiving it as more personal, nearer, and more urgent, too, counteracting the barriers. Demand for

² Grupper skal her læses som alle de fællesskaber mennesket indgår i. Altså både nære fællesskaber som familie og venner, men også grupper som på arbejdspladser osv.

clearer political leadership grows from the bottom up:

"We're doing something about it; why aren't the politicians?" (Stoknes, 2015, s. 53).

Samtidig er en anden vigtig pointe, i forbindelse med distancebarriereren, det nuværende syn på og manglende forhold til naturen. Stoknes mener, at mennesker har lært, at naturen er *derude* og *langt væk*. Naturen er således ikke en integreret del af menneskers liv og verden:

"[We] think that we are here inside our houses and brains, while the environment is found beyond the fence and the street [...]" (Stoknes, 2015, s. 86).

Stoknes henviser i sin bog til psykoterapeut Jerome Bernsteins (1936-) erfaring med, at hans patienter ikke *kun* taler om deres relationer til andre mennesker, men også deres forhold til naturen og dyr. Bernstein fremhæver, hvordan sidstnævnte relation er mindst lige så vigtig som den førstnævnte. Menneskers forhold til natur og dyr kalder Bernstein: *borderland*. Dette henviser til, at naturen opfattes som en adskilt del af mennesket, frem for en integreret del af samme. Borderland indebærer følgende: *"[...] the psychic space where the hyperdeveloped and overly rational Western ego is in the process of reconnecting with its split-off roots in nature [...]"* (Stoknes, 2015, s. 81). Her illustreres altså, hvordan vestlige mennesker har en tendens til at anse naturen som noget fremmed, hvilket Stoknes problematiserer. Han mener, at forbindelsen mellem mennesket og naturen er nødvendigt for både klimavenlig handling, og for at give mennesket næring og energi, der ikke kan findes andetsteds: *"Just as many plants need autumn and winter in order to flourish the following spring, we humans may need to connect to this darker ground of our being before we again can flourish into full action."* (Stoknes, 2015, s. 81). Den manglende forbindelse mellem mennesker og naturen bliver derfor problematisk, da mennesker har *brug* for naturen til at blomstre (Ibid.). Stoknes mener at en sådan erkendelse kan bruges til at genskabe menneskers forbindelse til naturen, og herigennem vil de både lære at agere mere klimavenligt.

Overordnet mener Stoknes, at distancen skyldes kompleks, ubehagelig information, samt en afstandtagen, da problemet føles fjernt (Ibid., s. 29). Dette skal, ifølge Stoknes, løses ved at gøre klimainformation mere nær, forståelig og mindre påvirket af negative konnotationer (Ibid., s. 47). Ydermere mener Stoknes, at forståelsen af naturen som værende fremmed, skal revurderes og i stedet integreres som en del af menneskers liv og selvopfattelse. Han mener nemlig, at det

distancerede forhold til klimaforandringerne ikke vil ændres, medmindre forståelsen for naturen bliver mindre distanceret: *"We've distanced ourselves so much from the living air that only its revolt against us can break open the shell and dissolve this psychological distancing."* (Ibid., s. 85-89).

Doom

Som beskrevet ovenfor skyldes distancen blandt andet dommedags-portrættering af klimaforandringerne. Dommedags-portrætteringen er Stoknes' næste barriere: *doom*.

Denne barriere handler om, hvordan viden om klimaproblematikken i dag formuleres, så det kun forbindes med tab og ofringer af goder. Denne portrættering skaber et ønske om at undgå, at tage stilling til klimaforandringerne, da ingen synes det er komfortabelt eller nemt, at forholde sig til forestillingen om, at "enden er nær" (Ibid., s. 43):

"No wonder there is a gut reaction to shoot down the message. Or the messenger. Take "them" down. Kill the doom-mongering. After all, argument is war, and the climate debate has been exactly that. Just think about the word debate. The prefix de refers to "down" as in depression. And bate – as in bat, one with which to hit the opponent – comes from the Latin word battere, to fight. So debate is fighting by hitting someone down with a bat." (Stoknes, 2015, s. 10).

Ifølge Stoknes vil enhver beretning, der fortæller mennesker, at deres identitet og livsstil er forkert og destruktiv, automatisk benægtes. Denne benægtelse sker dog ubevidst. Nyheder og fortællinger fortolkes ud fra individets eget syn på verden, og den tilgang, er med til at opretholde individets egen forståelse af sig selv som en værdifuld og værdig borger (Ibid., s. 68). Stoknes mener således, at det negative billede, der forbindes med klimaforandringerne både hæmmer handling, skaber frygt, udskammer og medfører dårlig samvittighed. Intet af det nævnte, vil ifølge Stoknes, motivere til at træffe klimavenlige valg (Ibid., s. 35).

Denne dommedags-framing beskriver Stoknes som værende demotiverende og frustrerende. Hvis klimaforandringer kun beskrives som en apokalypse, der indebærer tab, skabes der en lyst og et behov for at tage afstand til emnet. Det samme sker med den måde klimahandling beskrives og

forbindes med tab, som mennesker må leve under, hvis de omlægger deres levevis til en mere klimavenlig livsstil. Dette mener Stoknes er en barriere, der kan give yderligere forklaring på, hvorfor mennesker ikke handler ud fra den viden de har. Hvis denne viden udelukkende er negativ, demotiverende og forbundet med tab, vil motivationen for ændring være lav (Ibid., s. 32). Stoknes ser altså, at der er nødt til at ske en ændring i diskursen og der skal fokuseres mere på de positive aspekter af klimahandling, hvis folk skal motiveres til at ændre adfærd (Ibid., s. 47).

Hvis nyhedsstrømmen om klima fortsætter med at være præget af et negativt fokus, vil den dårlige samvittighed, som mennesker kan opleve, forøges yderligere. Denne diskurs sætter nemlig fokus på alt, hvad der gøres forkert og hvor store klimasyndere de vestlige borgere egentlig er (Ibid., s. 35). Den dårlige samvittighed bidrager til yderligere dissonans, da mennesker har en tendens til automatisk at afvise negative påstande om dem selv. Det er altså svært at skulle acceptere, at være klimasynder, hvorfor disse påstande automatisk omskrives, så de passer til ens handlinger. Dette indebærer nemlig, at der ikke opstår en personlig konflikt.

Stoknes pointerer, at den ukomfortable følelse, som dårlig samvittighed giver mennesket, bliver en barriere for handling mod et mere bæredygtigt liv. Derfor forstærkes den kognitive dissonans, når mennesker er klar over, at de burde handle anderledes, men i stedet efterrationaliserer (Ryberg, 2013) sig frem til at ændre tankegang og syn, fremfor at handle anderledes. Mennesker handler i overensstemmelse med deres tillærte normer og vaner, men når disse bliver udfordret af udefrakommende information, som italesætter aktørerne som syndere, frasorteres formålet med informationen og bliver ignoreret (Ibid., s. 36).

Stoknes mener, at klimaforandringerne skal portrætteres som nært, personligt og aktuelt, hvis der skal ændres adfærd. Ydermere skal formidlingen være positiv, støttende og motivere i stedet for negativ og forbundet med ubehagelige følelser (Ibid., s. 47). Den kognitive dissonans kan altså, ifølge Stoknes, reduceres ved at skabe en mere inkluderende, ikke udskammende tone om klimaforandringerne og handling herpå. Herigennem vil befolkningen i højere grad motiveres og stimuleres til at handle anderledes og mere bæredygtigt, hvis kommunikationen er inspirerende og engagerende. Der skal altså i højere grad være fokus på at motivere befolkningen ved hjælp af lyst og ønske fremfor skyld og frygt. Hvis adfærdsændringerne sker på baggrund af lyst og ønske,

motiveres befolkningen gennem muligheder fremfor begrænsninger, hvilket giver borgere en følelse af, at de samtidig med disse ændringer også selv opnår et godt liv³ (Ibid., s. 70-71).

Dissonans

Stoknes beskriver dissonans som disharmoni mellem viden og adfærd. Han beskriver følgende: Hvis den viden man har om klimaforandringer er i konflikt med menneskers handlinger, oplever man kognitiv dissonans. Det sker, hvis man eksempelvis er bevidst om, at fossile brændstoffer bidrager til global opvarmning, men man stadig vælger at benytte transportmidler som bil og fly, samt at opvarme med fossile brændstoffer. Den kognitive dissonans bidrager til, at man underspiller og negligerer den viden der er på området, så man kan fortsætte med at handle, som man plejer (Ibid., s. 35). Dette paradoks er velkendt i psykologien og opleves i mange situationer. Det er altså ikke enestående for klimakrisen. Stoknes mener, at mennesker konstant er præget af former irrationel uoverensstemmelse mellem holdninger og handlinger. Der opstår altså en slags dobbeltmoral:

”We talk about peace and go to war. We love our children, yet hurt them. We want to be slim, yet overeat. We work out to be healthy, yet smoke and drink too much later the same day. We praise the wilderness, and cut it down. We talk about the long term, and act as if only the short term matters. In other words, we two-leggeds are predictably irrational” (Stoknes, 2015, s. 15).

Den kognitive dissonans henviser til situationer, hvor individets følelser, tanker og adfærd er i konflikt med hinanden. Det er altså en ukomfortabel indre spænding, der først opløses, når en af komponenterne ændres og der opstår harmoni imellem (Ibid., 35). Ifølge Stoknes starter den kognitive dissonans i forbindelse med klimahandlinger, som udgangspunkt med følgende tanke: “Jeg udleder meget CO₂ og jeg ved, at dette påvirker den globale opvarmning”. For at kunne kapere denne tanke, der er en ubehagelig anerkendelse af ens adfærd, har mennesket måder at håndtere dette på. Stoknes beskriver at der er følgende scenarier: Man kan modificere sin perception af virkeligheden, så man overbeviser sig selv om, at klimaforandringerne ikke er reelle. Eller man kan

³ Her menes ikke det gode liv som filosofisk tradition og begreb, men som en mere dagligdag betegnelse for det gode liv.

sammenligne sig selv med andre, der heller ikke agerer bæredygtigt, og dermed retfærdiggøre sine handlinger (Ibid., s. 36).

Yderligere kan man ligeledes nedprioritere vigtigheden af emnet, så man med bedre samvittighed undgår at forholde sig til det. Ydermere kan man retfærdiggøre sine handlinger med undskyldninger, så som: "Jeg har kødfrie dage og jeg bruger ikke plastikposer, så jeg kan godt flyve til Thailand i sommerferien". Sidst, men ikke mindst kan man benægte relationen mellem sine handlinger og CO2-udledningen, og derfor retfærdiggøre ikke at handle. Stoknes mener, at det er helt naturligt, at klimadebatten vækker ubehagelige følelser, da klimakommunikationen er præget af frygt og skyld. Dog mener Stoknes, at jo mere ubehagelig information man får, jo mere skyldfølelse får man, hvilket bidrager til yderligere dissonans. Når klimaforandringerne portrætteres med individet som synder, bliver det en personlig kamp, der synes umulig at kæmpe alene (Ibid., s. 36-37). Derfor mener Stoknes, at dissonansen sætter ind og skærmer mod at mennesker definerer sig selv som synder og retfærdiggør hertil deres handlinger. Stoknes mener derfor, at formidlingen af information er den, der skal ændres, så dissonansen kan nedbrydes (Ibid., s. 53).

Ydermere pointerer Stoknes, hvordan dissonansen også optræder og tit forstærkes i menneskers sociale omgangskredse. Mennesker har nemlig en tendens til at omgås andre mennesker, hvis holdninger stemmer overens med deres egne. Det er nemmere at indgå i relationer, hvor alle parter er enige, så ens holdninger, ikke udfordres, men snarere bekræftes. Holdninger, som der i grupper er konsensus om, er sværere at ændre på (Ibid., s. 38). Men sådan en ændring er nødvendig, for at ændre gruppens, såvel som individets adfærd til en mere bæredygtig handling (Ibid., s. 53).

Denial

Stoknes argumenterer for, at klimaparadokset i høj grad bunder i den psykologiske mekanisme: benægtelse. Denne mekanisme står i vejen for, at mennesker agerer på den viden de har om klimaforandringerne. Benægtelse beskrives af Stoknes med følgende:

"The concept of denial is reserved for those issues that are emotionally and morally disturbing and therefore—if not dealt with—generate an uncomfortable inner splitting. The term denial is appropriate when the full acknowledgment of what is denied

would imply having to act upon it." (Stoknes, 2015, s. 19).

Benægtelse er altså et fænomen, der indebærer, at man er klar over noget, men samtidig ikke gør noget ved det. Det er forskelligt fra person til person, hvordan benægtelsen opstår, og den kan skyldes forskellige årsager (Ibid., s. 17). For at forstå den psykologiske barriere *benægtelse* mener Stoknes, at det er vigtigt at skelne mellem begreberne *benægtelse* og *skepsis* i forbindelse med forståelse af klimaforandringerne.

Benægtelse og skepsis bliver ofte brugt synonymt, hvilket Stoknes tager afstand fra, da dette, ifølge ham, skaber barrierer: *"I'll reserve the term climate skeptics for those with genuine skepticism. I'll use contrarians for the few who hold skeptical, rational minority positions, and climate deniers for those with a belief-based and anti-skeptical attitude."* (Stoknes, 2015, s. 17). Ifølge Stoknes er skepsis sundt og vigtig i videnskab, da det er essentielt at stille sig kritisk overfor viden. Det kan være vanskeligt at forholde sig kritisk i en tid, hvor det er stadig sværere at skelne mellem, hvad der er fakta og hvad der er personlige holdninger. Stoknes beskriver, hvordan man i demokratier og på internettet har mulighed for at udlægge sine holdninger, og pointerer derfor, at det er vigtigt at skelne mellem udlægninger af holdninger og den faktiske videnskabelige data: *"You may be free to state that you don't like some scientific results. But not to twist or label "junk" or "pseudo-science" those you don't like. Nor to communicate cherry-picked subsets of facts in any way that pleases you."* (Stoknes, 2015, s. 19). Teknologien og ytringsfriheden gør det muligt, at få bekræftet de fleste holdninger, hvad end de er faktuelle forkerte eller rigtige. Det er som beskrevet ikke let at skelne mellem videnskab og holdning, og videnskabelige fakta kan forvrænges, netop dette mener Stoknes bidrager til øget benægtelse (Ibid.).

Stoknes tager herfra udgangspunkt i psykoanalytikeren Sigmund Freuds (1856-1939) psykologiske teori om *benægtelse*. Freud beskriver benægtelse som en indre forsvarsmekanisme, der beskytter *egoet* og *jeg'et* mod eventuelle trusler. Mekanismen kæmper automatisk imod at undgå følelser som angst, frygt og usikkerhed. Siden Freud er forståelsen af benægtelse videreudviklet. Benægtelse er senere blevet udfoldet yderligere af andre teoretikere, heriblandt sociologiprofessor Stanley Cohen (1942-2013), hvis udlægninger Stoknes følger i sin bog. Cohen beskriver benægtelse som følgende: *"The need to be innocent about a troubling*

recognition” (Stoknes, 2015, s. 19). Stoknes bruger altså ovenstående beskrivelse af benægtelse til at forklare, hvad der ligger til grund for benægtelsen. Benægtelsen opstår, ifølge Stoknes, når mennesker i en eller anden grad er bevidste om kendsgerninger, men ikke erkender dem. Han beskriver, hvordan benægtelse altså er en indre mekanisme, der fungerer som en retfærdiggørelse og beskyttelse af ens egne position i mødet med fakta, der kan virke truende mod ens holdninger eller ens adfærd (Ibid.).

Ifølge Stoknes vil et kulturelt skifte være nødvendigt for at overkomme barrieren benægtelse. Dette mener han skyldes, at individets holdninger, tanker og tilgang i høj grad er påvirket af de grupper, det indgår i – og dermed også gruppens sociale normer:

“It is not easy to be a climate alarmist alone at work, at school, or at home. When the rest of your friends and family are focused on their daily worries, who wants to speak about climate doom?

People spend their daily lives thinking about more local, manageable topics, which are easier to talk about. A great silence surrounds climate change in everyday life.” (Stoknes, 2015, s. 21).

Det er altså en udfordring for individer at nedbryde benægtelsen alene, hvis ikke der også er enighed om det i gruppen.

iDentity

Ifølge Stoknes filtreres nyheder i menneskets professionelle og kulturelle identitet. Han beskriver, at mennesker leder efter information, der bekræfter de eksisterende værdier og filtrerer det væk, der udfordrer dem. Den kulturelle identitet overrumpler den information og fakta, der udfordrer ens synspunkt. Hvis ny information kræver en ændring af en selv, har informationen en tendens til at tabe og der kan opleves modstand, når man skal ændre sin identitet. Dette er et eksempel på den indre spænding, også kaldet kognitiv dissonans (Ibid., s. 39).

Ifølge Stoknes er mennesker i høj grad påvirket af de sociale grupper de indgår i, samt den status de har og kan opnå i disse grupper. Samtidig har mennesker også en tendens til at søge højere status og anerkendelse i disse grupper, hvilket blandt andet kan ses i forbrugsmønstre, hvor de har tendens til at pryde sig med materielle goder for at fremstå i et bedre lys (Ibid., s. 40). Stoknes mener, at der igennem kampen om status i grupperne er mulighed for at påvirke

hinanden til at blive grønnere og herigennem udnytte dynamikkerne i gruppestrukturer til at handle mere klimavenligt. Stoknes pointerer altså, at grupperne har en vigtig rolle, når det handler om, hvordan barrieren kan nedbrydes og hvordan en kollektiv klimavenlig handling kan begynde (Ibid.). Ifølge Stoknes, imiterer andre mennesker i høj grad hinanden, hvilket også er en væsentlig pointe, i forbindelse med adfærdsændring. Da mennesket, ifølge Stoknes, i særdeleshed er påvirket af grupper og fællesskaber, ses det også hvordan det efterligner andre medlemmer af grupperne (Ibid., s. 41). Denne mekanisme, mener Stoknes, er vigtigt for at forstå, hvordan vi kan ændre vores handlemønstre mod mere klimabevidst handling. Samtidig påpeger han en bagside ved imitation, nemlig at mennesker også kan imitere de, der ikke handler klimavenligt og herigennem retfærdiggøre sin egen mangel på handling med dette. Imitation har altså både en positiv og negativ effekt, når det gælder handling (Ibid., s. 24).

Socialpsykologien spiller en vigtig rolle i Stoknes' gennemgang af kognitive dissonans i klimahandling. Menneskers adfærd afspejler hvilken attitude⁴ de har vedrørende klima, og hvis individets handlinger og livsstil ikke er klimavenlig, er tilgangen til handling og tanker derom heller ikke (Ibid., s. 34-35). Attituden spiller en stor rolle i de grupper mennesker begår sig i, og Stoknes mener derfor, at der her skal fokuseres på at gøre klimavenlig attitude til et mål i menneskers fællesskaber, da dette vil medvirke til mere klimavenlig handling. Hvis attituden i grupperne og hos individerne skal ændres, mener Stoknes, at der, som tidligere nævnt, bør fokuseres på at fortælle den positive side af historien. Der skal altså være fokus på de gode nyheder og på at give råd til, hvordan den vestlige borger *kan* gøre en forskel i stedet for at fremstille disse som syndere (Ibid., s. 35-38). Stoknes mener, at et redskab til attitude-ændring, er at ændre de sociale normer, blandt andet grundet imitation. Mennesker spejler sig konstant i hinanden og hvis man ser, ved eller tror, at naboen f.eks. sorterer affald, er der større sandsynlighed for at man imiterer en sådan handling (Ibid., s. 49).

Stoknes' vigtigste pointe for at komme nærmere en løsning er, at mennesker i højere grad skal agere som sociale borgere frem for enkelte individer. Klimakrisen er et kulturelt problem og ikke et problem, hvor enkelte individer kan bebrejdes alene. Problemet skal løses på et organisatorisk, strukturelt plan og det skal gøres i fællesskab (Ibid., s. 42). Stoknes mener således, at der skal

⁴ I denne sammenhæng skal attitude, forstås på den måde, at det omhandler hvilken tilgang samt holdning individet har til klimadebatten.

fokuseres på en social strategi med afsæt i sociale netværker, når nu man ved, hvor afhængige mennesker er, af de fællesskaber de indgår i (Ibid., s. 46). Samtidig er den vigtigste pointe fra Stoknes, at problemet ikke kun skal løses af dem, der allerede lever under klimaforandringerne, men at det skal være et fælles ærinde, der heller ikke kun er op til individet, men at det er et fælles ansvar (Ibid., s. 66).

De fem s'er

Overordnet mener Stoknes, at en ny klimastrategi vil kunne motivere og engagere den vestlige borger til at handle mere bæredygtigt. Denne strategi mener han handler om, at barriererne skal vendes om og, at der skal være fokus på en mere positiv udlægning af krisen, der ikke afføder frygt. Vigtigst af alt, mener han, at mennesker skal agere som *sociale borgere*, der er fælles om at løse problemerne, fremfor at betragte sig selv som enkeltindivid (Ibid., s. 47). Stoknes argumenterer for, at de fem d'er kan overkommes, ved at ændre klimakommunikationen. Han mener, at det ville være med til at ændre folks adfærd, hvis kommunikationen i stedet var nær, personlig og støttende, så det ikke blev en debat, der er gennemsyret af begrebet "klimasyndere" og en dårlig samvittighed. Dette mener Stoknes ikke fører nogen vegne og samtidig vil den kognitive dissonans blot forøges. Ydermere pointerer han, at der er nødt til at være fokus på at reducere den nuværende kulturelle og politiske polarisering af problemet, for at kunne overkomme barriererne (Ibid., s. 47-48).

Stoknes har lavet et modsvar til sine fem d'er, som illustrerer, hvordan de fem d'er kan vendes til fem s'er, som altså er løsningsforslag fra Stoknes til, hvordan barriererne kan nedbrydes:

1. **Social:** Udnyt styrken ved de sociale netværker, påvirk hinanden mod klimavenlig handling og brug imitation positivt.
2. **Supportive:** Fortæl historien om klimaforandringerne med støttende, motiverende og positive følelser.
3. **Simple:** Gør klimavenlig handling til det nemme og simple valg.
4. **Story-Based:** Brug styrken ved gode fortællinger til at kreere mening og fællesskab.
5. **Signals:** Udgør indikatorer for udvikling i klimakampen, hvilket kan føre til yderligere handling og virke motiverende for individer såvel som fællesskaber.

Stoknes mener, at det er nødvendigt at foretage et skifte i kommunikationen på klimaområdet. Han ser, at den gamle "en-til-mange" kommunikationsmodel skiftes ud med en bredere og mere interaktiv "mange-til-mange" kommunikationsmodel, der lægger op til praktisk engagement. Denne strategi, mener Stoknes, har potentialet til at kunne overkomme barriererne, som den tidligere etablerede kommunikationsmodel længe har forhindret (Ibid., s. 48).

Barriererne

Per Espen Stoknes præsenterer altså i sit værk fem barrierer, der står i vejen for klimahandling: distance, doom, dissonance, denial og identity. Distancen til klimaproblemet øges grundet en dommedags-fremstilling af problemet, samt en fremstilling af mennesker som klimasyndere. Denne fremstilling skaber dissonans og benægtelse, da det er svært at identificere sig selv med klimasynder-begrebet og de ubehagelige følelser, der følger med præsentationen: "Enden er nær!". Disse fem barrierer mener Stoknes altså er de psykologiske mekanismer, der står i vejen for at den vestlige borger omlægger sin livsstil og agerer mere bæredygtigt. Alle disse barrierer har stor indflydelse på hinanden og hver og en skal nedbrydes, hvis mennesker skal omlægge deres liv. Stoknes mener at disse barrierer kan overvindes ved at gøre klimakommunikation social, støttende og simpel. Desuden mener Stoknes også, at det er vigtigt, at klimakampen ikke skal være op til det enkelte individ at tage ansvar for. Han mener, at en fælles kamp mod klimaforandringerne er mere motiverende, da fællesskaber har stor indvirkning på den enkelte borgers adfærd. Dette ville altså være med til at reducere dissonansen og have en positiv indvirkning på klimahandling (Stoknes, 2015).

Sociologisk besvarelse med afsæt i Kari Marie Norgaard

Den amerikanske sociolog Kari Marie Norgaard belyser, i bogen "*Living in Denial – Climate Change Emotions and Everyday Life*" (2011), ligeledes spændingsfeltet mellem viden om klimaforandringer og handlen herpå. Bogen har til formål at afdække de bagvedliggende følelsesmæssige reaktioner ved *benægtelse*, som er påvirket af sociale og kulturelle normer (Norgaard, 2011, s. 9). Det er hertil vigtigt at pointere, at vi er bevidste om, at Stoknes og Norgaard benytter mange af de samme begreber og emner, dog med forskelle og ligheder herimellem. Deres forskellige teoretiske ståsteder - henholdsvis psykologi og sociologi - lægger på mange måder tæt op ad hinanden. Norgaard drager i sit arbejde nytte af flere forskellige videnskabelige felter, herunder socialpsykologien. Denne sammenflettes på mange måder med

sociologien, og i særdeleshed hos *sociologists of emotion*, som beskæftiger sig med netop dette spændingsfelt (Norgaard, 2011, s. 8). Det er ikke alle ligheder mellem deres brug af begreber, der er brugt med samme betydning, men vi har forsøgt at fremhæve dette i de pågældende teoriafsnit, samt ved brug af opklarende fodnoter.

Norgaard beskriver i bogen følelser som både dybt indlejrede i og refleksioner af samfundsstrukturen og forstår følelser som personlige afspejlinger af disse strukturer (Ibid., s. 92):

“I place emotions and emotion management centrally in the process of denial. Emotions and emotion management matter for climate change because if the emotional states associated with thinking about a topic are uncomfortable or socially unacceptable, a person may not make the associated cognitive link.” (Norgaard, 2011, s. 93).

Igennem bogen arbejder Norgaard med den etnografiske data, hun har indsamlet i den norske by, der i bogen omtales med pseudonymet Bygdaby. Norgaard undersøger, hvordan følelser og normer påvirker hvordan beboerne i Bygdaby reagerer på klimaforandringerne. Byen består af ca. 14.000 indbyggere, og ligger i den nordlige del af Norge (Ibid., s. 234). Her boede hun i 10 måneder hen over den usædvanligt varme vinter i år 2000-2001. Norgaard igangsatte altså denne undersøgelse for 20 år siden, hvori hun stiller sig undrende overfor mange af de samme problematikker, som dette projekt forsøger at belyse. Undersøgelsesernes stadige relevans underbygger det faktum, at problematikkerne består, hvilket understreger et fortsat behov for ændring til en mere klimavenlig adfærd.

Norgaard dannede sig i løbet af denne tid, et nuanceret billede af hverdagslivet i Bygdaby med brug af en multimetodisk tilgang. Dette gjorde hun ved at gå struktureret til værks, idet hun kombinerede deltager-observationer, hvor hun indgik aktivt i forskellige arenaer i Bygdaby, med udførelsen af i alt 46 semistrukturerede, dybdegående interviews (Ibid., s. 239). Norgaard har norske rødder og med få års skolegang i Norge, har hun godt kendskab til sproget. Dette muliggjorde, at hun kunne udføre alle interviews på norsk, bortset fra to, som hun foretog på engelsk. På trods af Norgaards kendskab til Norges kultur og sprog, er hun som amerikaner fremmed i Norge. Netop disse faktorer har spillet en rolle i valget af, hvor hun har indsamlet empiri til bogen. Norgaard mener, at fremmedpositionen befordrer, at hun ikke tager noget internt for givet, hvilket giver mulighed for en anden og mere åben samtale. En anden årsag til at Norgaard har valgt

netop Norge, er landets placering i Arktis, hvor klimaforandringerne ses tydeligt (Ibid., s. 232). I den forbindelse undersøger Norgaard, hvordan de tydelige vejrforandringer i Bygdaby, påvirker måden hvorpå befolkningen taler herom. Slutteligt argumenterer Norgaard for, at valget af Norge begrundes med, at landet er repræsentativt for flere vestlige industrialiserede lande, der i høj grad har samme politiske strukturer og kultur. Norge er dog, i forhold til andre vestlige lande, en nation med højere grad af social lighed, politisk engagement og bevidsthed om klimaforandringerne, hvilket kan være incitamenter til at handle mere bæredygtigt (Ibid., s. 233).

Benægtelse

Norgaard argumenterer for, at befolkningen i Bygdaby lever i benægtelse, da de har svært ved at forholde sig til klimaforandringerne (Ibid., s. 207). Benægtelse kan forstås på flere forskellige måder. Norgaard tager i sin bog, ligesom Stoknes, udgangspunkt i sociologen Stanley Cohens teori om benægtelse. Hun anvender dog Cohens begreber på anden vis, idet hun tager udgangspunkt i hans tre varianter af benægtelse, som beskrives: *the literal denial*, *the interpretive denial* og *the implicatory denial*. The literal denial er indlejret i folk, der ikke mener, at klimaforandringer findes, herunder klimaskeptikere. I interpretive denial erkender folk klimaforandringerne, men de alvorlige konsekvenser heraf affejes, så de bliver mindre alvorlige. Den tredje variant, som er den Norgaard fokuserer på i bogen, er implicatory denial. Denne form for benægtelse koncentrerer sig om de politiske, psykologiske og moralske implikationer, der følger den information folk har. Norgaard fokuserer således i bogen på de mennesker, der har viden om klimaforandringerne og anerkender konsekvenserne, men mislykkes med at integrere denne viden i deres hverdagsliv og hvilket hindrer adfærdsændring (Ibid., s. 10-11).

“Socially Organized Denial”

Norgaard mener, at denne variant af benægtelse er socialt organiseret. Hun undersøger hvorvidt allerede eksisterende forklaringer, der ikke tager udgangspunkt i benægtelse som værende socialt organiseret, kan forklare befolkningen i Bygdabys passivitet, i forbindelse med klimaforandringerne (Ibid., s. 63). En velkendt forklaring er, at folk enten er misinformede eller ikke har tilstrækkelig information om klimaforandringerne (Ibid., s. 64). Norgaard pointerer, at denne forklaring overser, at størstedelen af befolkningen i vestlige lande, inklusivt beboere i Bygdaby, faktisk er informeret og velkendte med fænomenet, men stadig ikke handler klimavenligt (Ibid., s. 67). Ydermere er en forklaring, at folk på trods af deres viden om

klimakrisen, ikke handler klimavenligt, fordi de er ligeglade: *"As awareness of climate change increases worldwide and information deficit explanations have become less prominent, more social scientists have more recently turned to explanations for inaction that hinge on inadequate caring."* (Norgaard, 2011, s. 73). Norgaard oplevede imidlertid i Bygdaby, at befolkningen havde mange bekymringer angående klimaet og affejer dermed denne begrundelse som ufuldstændig (Ibid., s. 74).

Desuden tilgår Norgaard forklaringen om, at mange mennesker har tiltro til, at regeringen håndterer klimakrisen eller, at teknologi vil kunne løse fremtidige konsekvenser. Norgaard oplevede dog, at dette ligeledes ikke var en fyldestgørende forklaring på passiviteten blandt befolkningen i Bygdaby (Ibid., s. 78). Omvendt undersøgte hun også den påstand, at befolkningen mangler tiltro til regeringen og føler sig så politisk fremmedgjorte, at de ikke reagerer på noget information om klimaet: *"[...] perhaps people are so disempowered that they are not responding to anything."* (Norgaard, 2011, s. 79). Norgaard udledte dog, at denne påstand ikke stemte overens med den høje politiske deltagelse i Bygdaby.

Norgaard konkluderer altså, at de allerede eksisterende forklaringer på, hvorfor folk ikke ændrer adfærd ikke er fyldestgørende. I stedet oplevede Norgaard, at befolkningen berettede om, hvorfor det var svært for dem at tænke på klimaforandringer og vælge et mere klimavenligt liv. Hertil inddrager Norgaard sociologen Eviatar Zerubavels (1948-) teori om *socially organized denial*. Benægtelse ansues som værende et produkt af sociale strukturer, som udføres igennem sociale interaktioner (Ibid., s. 9), og kobler dermed individets benægtelse med større sociale sammenhænge. Norgaard beskriver socialt organiseret benægtelse som værende en aktiv afstandtagen til viden om klimaforandringer og konsekvenserne heraf (Ibid.). Hun betragter den kollektive ignorering som en aktiv strategi for individet (Ibid., s. 121), men også i større sammenhænge, idet der i fællesskab konstrueres normer som dikterer en fælles forestilling om klimaforandringerne som abstrakte (Ibid., s. 60). Disse normer afgør ligeledes hvad og hvordan man taler om klimaforandringerne (Ibid., s. 97).

Normer og en fælles forestilling om tid og sted

I bogen undersøger Norgaard, hvorfor beboerne i Bygdaby mislykkedes med at handle ud fra deres viden om klimaforandringerne. Ifølge Norgaard, var der flere faktorer, der spillede en væsentlig

rolle. Hun mener, at det i høj grad er sociale strukturer, der er med til at forme normerne for hvordan vi tænker, føler og agerer når det handler om klimakrisen:

“Several sociologists have isolated explicit strategies of action or “tools” that individuals use to construct reality. These authors tell us that social norms of attention, conversation, and emotion—that is, the social standard of what is “normal” to think and talk about and feel—are powerful, albeit largely invisible social forces that shape what we actually do think and talk about and feel.” (Norgaard, 2011, s. 132).

Norgaard påpeger, at vi sammen skaber normer om at ignorere foruroligende information om klimaet, og dermed danner en fælles idé om, at alt nok skal gå (Ibid., s. 207). Dette mener hun blandt andet vi gør, ved at skabe en fælles forestilling om hvilke problemer der i tid og sted, er tæt på og langt væk fra os. Hun beskriver dette som *cultural norms of attention*. Norgaard observerede i Bygdaby, hvordan befolkningen sammen konstruerede idéen om, at konsekvenserne af klimaforandringerne først kan mærkes om mange år og derfor ikke er nødvendige at reagere på nu. Tendensen til ikke at kunne se langsigtet, ses ikke kun i Bygdaby: *“Environmentalists have described how Western societies’ failure to think on a longer time scale is part of why we have created long-term environmental degradation such as nuclear waste.”* (Norgaard, 2011, s. 114).

Ydermere så Norgaard en tendens til, at befolkningen, i stedet for at fokusere på fremtiden, fæstnede blikket på fortiden. I takt med, at klimakrisens fremtidige konsekvenser er blevet mere synlige, oplevede Norgaard, at mange beboere fandt en større tryghed i at holde fast i fortidens traditioner og måder at leve på (Ibid., s. 115). Jorn, som Norgaard interviewede under sit ophold, udtalte hvordan det i Bygdaby er næsten umuligt at ændre på noget, på grund af dette bagudrettede syn: *“People are so focused on things that happened twenty years ago. They tell you that you can’t do this or that because twenty years ago that person did x or y.”* (Norgaard, 2011, s. 115). Bygdabys lokale forestilling om tid, stemmer ikke overens med den opfattelse af tid, der ifølge Norgaard er nødvendig. Hun argumenterer for, at klimakrisen skal forstås som nær og virkelig, hvilket er en yderst væsentlig betingelse, for at ændre adfærd (Ibid., s. 114). Norgaard mener, at der også mere generelt dannes en fælles forestilling om klimakrisen som værende langt væk i tid. Hun inddrager den norske socialantropolog Ann Nilsens (1955-) undersøgelser lavet i Bergen, om klimaforandringer og forestillinger om fremtiden, konkluderer:

“[...] the most serious consequences from damaging the environment, are long term. In societies such as the contemporary Western world where thinking and attention span are aimed at the extended present, or the immediate future, environmental problems of the magnitude that climate change represents, for instance, will be difficult to find solutions to, also because of a general time horizon involving less attention to the long-term future. (1999, 176)” (Norgaard, 2011, s. 76).

Norgaard observerede, at befolkningen oplevede konsekvenserne af klimaforandringer, som værende langt væk i tid, men også i sted. Hun beskriver, hvordan befolkningen i Bygdaby sammen konstruerede en forestilling om, at klimaforandringerne skete langt væk fra deres hjem. Dette mener Norgaard påvirker befolkningens reaktioner og måden hvorpå de handler. Hun påpeger at der er en tilbøjelighed til at reagere stærkere på begivenheder, der føles tæt på, end på begivenheder, der synes langt væk: *“Events or information relating to places or times outside the cultural sphere of attention can be classified as “unimportant” and tend to feel “unreal,” “inaccessible” not “close to home.”* (Norgaard, 2011, s. 116). Norgaard argumenterer således for, hvordan befolkningen sammen konstruerede en idé om klimaforandringerne som værende langt væk, og distancerede sig dermed fra dem. For at udbygge dette, inddrages psykologen Abraham Maslows (1908-1970) teori om behovshierarki. Ifølge Maslow fokuserer folk først på de behov, der føles tæt på og dernæst de behov, der føles længere væk. Behovet for at håndtere et problem, der føles fjernt og abstrakt, som klimakrisen, placeres således længere nede i behovshierarkiet. Forestillingen om distance er, som beskrevet, påvirket af sociale normer. Normerne er derfor afgørende for hvad, der placeres hvor i behovshierarkiet (Ibid., s. 75): *“After all, only through being socialized does one come to know whether the concern about feeding one’s dog should come before or only after the concern about feeding the homeless [...]”* (Norgaard, 2011, s. 75).

Samtalenormer

Som tidligere nævnt, boede Norgaard i Bygdaby igennem den usædvanligt varme vinter fra 2000-2001. I løbet af vinteren oplevede hun, at befolkningen i byen snakkede om den forsinkede sne og det varme vejr på en overfladisk og humoristisk måde. Samtalenormerne var på den måde med til at fastholde forestillingen om klimaforandringerne som værende abstrakte, og bekymringerne som noget privat (Ibid., s. 123). Hun belyser hermed spændingsfeltet mellem at være velinformeret og

kunne se og forstå klimaforandringerne, og ikke vide hvad og hvordan man skal håndtere denne viden, og derfor se bort fra det:

“Community members were able to provide a great deal of information about weather patterns. And they realized what was at stake in the situation—they told me so specifically—yet these acknowledgments were smoothed over by phrases that made light of the situation, a shrug of the shoulders, a wave of the hand, which seemed to indicate “What is there to do?” (Norgaard, 2011, s. 104).

Ovenstående citat viser, hvordan samtalenormerne dikterer en måde at tale om klimaforandringerne på, hvor alvoren hurtigt affejes. Dette kan sættes i forbindelse med Cohens interpretive denial⁵, der gør de alvorlige konsekvenser af klimaforandringerne mere håndterbare. Der skabes hermed en kontrast imellem hvad der er opfattet som en privat bekymring, og noget der er acceptabelt at tale seriøst om i større sammenhænge (Ibid., s. 105).

Ifølge Norgaard findes der kun få steder i Bygdaby, hvor det var acceptabelt for folk at tale om klimaforandringerne, som et seriøst og dybdegående samtaleemne (Ibid., s. 98). Igennem deltagerobservationer undersøgte Norgaard samtalenormerne i forskellige arenaer. Den politiske scene i Bygdaby dikterer, ifølge Norgaard, et fokus på de nære og håndgribelige problemer, og samtalenormerne her begrænser mere dybdegående snakke om klimaforandringer, nærmere end de understøtter dem. Hun udleder fra sine interviews, at klimaforandringerne hyppigst bliver nævnt i small-talk situationer om vejret, hvor situationen ikke tillader store følelser, eller dybere snakke om fremtiden (Ibid., s. 99): *“People were having such conversations in spite of cultural norms, not because of them, and those norms still limited the extent of such conversations, even in spaces where such norms were eased.”* (Norgaard, 2011, s. 105). Norgaards analyser peger altså på mangel af sociale rum i Bygdaby, hvori det er acceptabelt at udtrykke bekymringer for klimakrisen og tale seriøst om bekymringer for alvorlige konsekvenser. Samtalenormerne kan hermed opfattes som en af grundene til, at der bliver skabt en fælles distance, idet de fungerer som en specifik situations fastholdende rammer og forventninger. Dette kan ifølge Norgaard være hæmmende for at dele nogle af de følelser, som er knyttet til klimaforandringerne.

⁵ Se tidligere redegørelse for begreb.

Følelsesnormer

Ifølge Norgaard eksisterer der en række forventninger til, hvad man burde føle i en given kontekst. For at undersøge dette, inddrages sociologen Arlie Hochschilds (1940-) arbejde om kognitiv sociologi og følelsesnormer fra 1983. Hochschild beskriver, at følelsesnormer sætter rammer for, hvornår en given følelse er passende at føle, samt hvor længe den bør vare og i hvilken grad det er acceptabelt at udtrykke den overfor andre (Ibid., s. 92).

Norgaard beskriver sin forståelse af følelser, og hvorfor det i hendes arbejde som sociolog, er vigtigt at beskæftige sig med:

“Whereas many nonsociologists regard emotion as part of what distinguishes an individual from society, sociologists of emotion describe emotion as deeply embedded in and reflective of both social structure and culture. Indeed, emotion can be understood as one of the main ways that social structures are reflected in our personal lives: “Many of the feelings people feel and the reasons they give for their feelings are social, structural, cultural, and relational in origin” (Denzin 1984, 53).” (Norgaard, 2011, s. 92).

I forlængelse af dette, inddrager Norgaard Hochschilds teori om *emotion management*. Heri beskrives, at det bliver nødvendigt at have kontrol over følelser, når der er uoverensstemmelse mellem en persons følelser, og hvad normerne pålægger personen at føle og i hvilken grad (Ibid., s. 92). Forholdet mellem at tænke og føle fremstår tydeligt, idet følelser primært styres og håndteres igennem tankerne, og herigennem kan være en mere eller mindre bevidst handling (Ibid., s. 93): *“[...] if the emotional states associated with the information in question are not comfortable or considered appropriate, a person may not make the connected cognitive link.”* (Norgaard, 2011, s. 94). Styringen af følelser kan foregå på to forskellige måder, hvorom den første, som betegnes med begrebet *surface acting*, beskriver en bevidst simulation af en følelse (Ibid., s. 93). Personen som udfører styring af følelser, er bevidst om følelsesnormerne, mens personens egentlige følelser ikke harmonerer hermed. Den anden, og mere komplekse måde at styre sine følelser på, beskrives med begrebet *deep acting* (Ibid.) Her manipulerer personen sine egne følelser til at stemme overens med det forventede, typisk ved enten at skifte fokus eller redefinere situationen. Ydermere tilpasser personen, der udfører *deep acting*, sine følelser, så de stemmer overens med følelsesnormerne for deres sociale position (Ibid.).

Ifølge Norgaard bliver de følelser, der er knyttet til klimaforandringerne, udover at være påvirkede af selve klimaproblematikker, også påvirket af normerne for social interaktion. De bliver derigennem yderligere ubehagelige, idet de bryder med følelsesnormerne (Ibid., s. 92). Som reaktion på, at ens følelser ikke følger normerne, kan man benægte eller distancere sig⁶ fra bestemt information, og dermed tilpasse dem. Derfor er følelser, og styringen heraf, vigtigt i forbindelse med adfærdsændring ved klimaforandringer (Ibid., s. 97). Ifølge Norgaard, er der især tre følelser, som er medvirkende til benægtelsen af konsekvenserne ved klimaforandringerne. Disse er henholdsvis skyldfølelse, hjælpeløshed og frygt.

Norgaard inddrager interviews med beboere i Bygdaby, til at beskrive de forskellige følelser, der kan opstå som reaktioner på klimaforandringerne:

“We shouldn’t consume so many resources, drive so much, or travel so much by air. We know that it is bad because it increases carbon dioxide levels and creates a worse situation. But at the same time, of course, we want to go on vacation; we want to go to the South; we want to, well, live a normal life for today. So many times, I have a guilty conscience because I know that I should do something or do it less. But at the same time there is the social pressure. And I want for my children and for my wife to be able to experience the same positive things that are normal in their community of friends and in this society.” (Norgaard, 2011, s. 75).

I ovenstående citat fortæller Eirik, en beboer fra Bygdaby, om mange ting han ved, han ikke burde gøre, som ikke stemmer overens med en klimavenlig adfærd. Dette er et eksempel på den gennemgående følelse af skyld, der ifølge Norgaard, ofte associeres med klimakrisen (Ibid., s. 86). Det sociale pres Eirik italesætter, kan føre til, at han handler i modstrid med sit ønske om at leve mere klimavenligt. Det sociale pres påvirker Eiriks handlinger, så de er modstridende med hans selvbillede, som værende klimabevidst. Skyldfølelse omkring handling på klimaforandringer kan ydermere virke truende mod et nationalt selvbillede. Norge er på globalt plan en storproducent af olie, men på trods af dette består selvfortællingen af Norge som et humanitært land, tæt knyttet til

⁶ Norgaards brug af begrebet distance betegner, ligeledes Stoknes' teori om distance, en reaktion på klimaforandringerne, men de har i deres forskellige videnskabelige felter forskellige tilgange til begrebet.

naturen og med en stærk tradition for klimabevidsthed⁷ (Ibid., s. 88).

Ifølge Norgaard har vi brug for at finde mening i, at vores handlinger betyder noget.

Klimaforandringerne kan ifølge Norgaard skabe en følelse af hjælpeløshed, da det kan være svært at gennemskue, hvad man skal stille op. Norgaard beskriver, at netop denne følelse af hjælpeløshed kom til udtryk i Bygdaby. Som Trudi, en anden adspurgt beboer fra Bygdaby, beskriver: *“I think that there are a lot of people who feel ‘No matter what I do, I can’t do anything about that anyway.’”* (Norgaard, 2011, s. 83). Den enkeltes følelse af hjælpeløshed kan vokse ved uoverkommeligheden i nødvendigheden af strukturelle ændringer. Dette kan medføre en manglende tillid til, at de sociale strukturer kan håndtere klimaforandringerne: *“Beyond the dimension of powerlessness that comes from the situation itself but connected to that dimension is the possibility that those political and economic structures that have been set in place are inadequate to handle the problem.”* (Norgaard, 2011, s. 84). Ligeledes kan følelsen af magtesløshed anskues på et samfundsstrukturelt plan. Norgaard beskriver en national selvfortælling om, at Norge er et lille land i en stor sammenhæng, og at det, uanset hvordan man agerer, ikke gør den store forskel. Dette kan ifølge Norgaard have karakter af national magtesløshed, men også fungere som et retfærdiggørende argument (Ibid., s. 169).

Udover følelsen af skyld og hjælpeløshed, oplevede Norgaard også, at følelsen af frygt var tæt knyttet til klimaforandringerne. Norgaard argumenterer for, at klimakrisen truer vores ontologiske sikkerhed. Her henviser hun til sociologen Anthony Giddens’ (1938-) beskrivelse af begrebet ontologisk sikkerhed. Begrebet refererer til den tryghed og sikkerhed, mange mennesker oplever, når de føler sig sikre i, at både de sociale og materielle omgivelser forbliver stabile og forudsigelige. Klimakrisen truer netop dette, da konsekvenserne påvirker, den måde vi lever og forstår verden på. Frygten for hvilke potentielle konsekvenser klimaforandringerne har, er således en følelse, der ifølge Norgaard medvirker til, at vi tager afstand fra klimakrisen (Ibid., s. 81-82). Norgaard inddrager i denne sammenhæng også sociologen Ulrich Beck, som argumenterer for, at der er to overordnede faktorer, der truer den ontologiske sikkerhed: *“First, modern life means pervasive exposure to risks that threaten our sense of the continuity and stability of our lives; and second, in*

⁷ Sociolog Thomas Hylland Eriksens undersøgelser fra 1993 og 1996 om Norges selvbillede, og den nationale identitet (Norgaard, 2011, s. 87).

modern societies the social networks of human life have been eroded.” (Norgaard, 2011, s. 83). Norgaard italesætter begge disse faktorer som reelle og tydelige bekymringer, for beboerne i Bygdaby (Ibid., s. 83).

Normændring som mulighed for adfærdsændring

Norgaard mener således, at vores adfærd i høj grad er styret af sociale normer. Hun argumenterer hertil for, at passivitet opstår i forlængelse med, at vi i fællesskab aktiv ignorerer og benægter. Manglende handling skabes igennem sociale interaktioner (Ibid., s. 33). Ifølge Norgaard, er normerne en vigtig faktor til at forklare hvorfor der er en høj grad af benægtelse, når det gælder klimaforandringer.

Ifølge Norgaard fastholder normer os i strukturer og vaner, hvilket altså hindrer os i at ændre adfærd. Dermed kan man også argumentere for, at det er netop omvendelsen af normer, der skal føre til adfærdsændring. Norgaard giver et konkret eksempel på, hvordan hun ser dette hun kunne ske. Hun beskriver et fremtidsscenario, hvor få borgere fra Bygdaby på en skitur i lokalområdet, taler om ændringerne i vejret. I stedet for en overfladisk snak, kommunikerer de, i denne fiktive samtale, ærligt om deres følelser og tanker om forandringerne i vejret, som et tydeligt tegn på klimaforandringer. De deler deres bekymring for dets påvirkning på fremtiden for lokalområdet. Denne samtale bliver udgangspunkt for Norgaards idé om, hvordan en adfærdsændring kunne ske. Hun følger den fiktive situations videreudvikling, der starter en reaktionskæde igennem de koncentriske cirkler. Den fiktive samtale kan nemlig ifølge Norgaard skabe lokalt gehør, hvilket kan skabe et pres for lokalpolitisk handling. Dette ville kunne skabe medieopmærksomhed; først i de lokale blade, og senere i det større mediebillede. Norgaard argumenterer for, at der herfra er mulighed for at kunne skabe national opmærksomhed på problematikken, hvilket ville kunne mobilisere folk og derigennem påvirke og ændre samtalenormerne. Hvis der skabes nationalpolitisk opmærksomhed på klimaforandringer som værende presserende, kan det have påvirkning på større sammenhænge. Den ændrede samtalenorm har dermed, ifølge Norgaard, mulighed for at skabe global indvirkning (Ibid., s. 122).

Norgaard belyser i sin bog, hvordan befolkningen fra Bygdaby, på trods af både information om og bekymringer for klimaet, aktivt benægter og ignorerer konsekvenser. Hun beskriver hvordan de igennem kulturelle normer for samtaler, følelser og en række sociale forestillinger, danner en fælles

virkelighed, hvor klimaforandringerne og konsekvenserne heraf, er meget fjerne (Ibid., s. 207). Ved at ændre samtalenormerne, kan den lokale opfattelse af tid og sted ligeledes påvirkes, hvilket kan skabe et rum til bedre at kunne forstå klimakrisen som presserende og mindre abstrakt. Hvis distancen formindskes, af ville det kunne medføre, at befolkningen føler sig mindre hjælpeløse. Samtidig ville ændrede samtalenormer skabe mulighed for at afmystificere og dele nogle af de ubehagelige følelser, der knyttes til klimaforandringerne. Hermed kan ændrede samtalenormer være med til at forandre handlemønstre.

Filosofisk besvarelse med afsæt i Kate Soper

Kate Soper er en britisk filosof, der er aktuell med bogen: "*Post-Growth Living*" (2020), hvori der præsenteres en filosofisk diskussion, vedrørende sammenhængen mellem klimakrisen og forestillingen om det gode liv. Soper mener, at årsagen til den manglende handling på klimaproblematikken først og fremmest bunder i en forskruet forestilling om hvad det gode liv er – og hvordan det opnås (Soper, 2020). Bogen fungerer hovedsageligt som en kritik af forbrugsmønstre i velhavende samfund. Den behandler transformationen, som Soper mener er påkrævet for at kunne ændre netop disse mønstre, således at en mere bæredygtig og global verden kan opnås, hvorfor bogen er interessant for denne opgave. Soper hævder, at klimakrisen ikke kan løses ved rent tekniske midler, men at det derimod vil kræve, at rigere samfund i væsentlig grad ændrer deres måde at leve, arbejde og forbruge på. Grønne teknologier vil vise sig at være vigtige værktøjer mod denne fornyelse, men kun hvis disse går hånd i hånd med en kulturel revolution indenfor anskuelsen af velfærd, lykke og nydelse. Soper omtaler altså en revolution og et opgør, med den vækstdrevne forbrugerisme, som er kendetegnende for, især, det moderne vestlige samfund (Ibid., s. 13).

Soper argumenterer for et alternativ til den nuværende opfattelse af det gode liv, som hun mener er præget af idealer fra kapitalismen, neoliberalismen og forventningen om evig økonomisk vækst (Ibid., s. 46). Hun mener ikke, at en sådan forestilling om det gode liv er bæredygtigt, ej heller langsigtet, for hverken planeten eller for det enkelte menneske. Hun ser heller ikke, at vores forbrug og samfundets krav om evig fart, effektivisering og økonomisk vækst, harmonerer med forsøget på opnåelsen af det gode- og bæredygtige liv. Der argumenteres i bogen for et alternativ til den kapitalistiske iscenesættelse af det gode liv, hvilket Soper kalder for *alternativ hedonisme* (Soper, 2020).

Det gode liv

I et forsøg på at definere det gode liv anskuer Soper to filosofiske traditioner og deres lykkesyn. Ifølge Soper, er den moderne måde at anskue det gode liv gennemsyret af spændinger mellem hedonismens – herunder utilitarismens lykkesyn - og eudaimonismetraditionen (Ibid., s. 64). Da Soper gør brug af begrebet hedonisme, er det vigtigt at forstå den traditionelle tankegang bag begrebet, som hun udlægger på alternativ vis. Hedonisme og eudaimonisme er to klassiske, filosofiske traditioner, der hver giver deres bud på, hvordan den enkelte opnår et godt liv (Moore, 2013).

Hedonisme anskuer traditionelt lykke således, at lykken skal findes i fraværet af smerte, og at nydelsen er målet i sig selv. Hedonisme anskuer alle handlinger som middel til at opnå umiddelbar nydelse. Det er ikke nødvendigvis en langsigtet nydelse der tilstræbes, men snarere en tilstræbelse på, at opnå nydelse ved hver en handling (Christensen, 2014, s. 44). Hedonismen har løbende mødt kritik for dens mulige simplificering af det menneskelige følelsesspektrum og heraf dets reducering af menneskelig ageren, til udelukkende at være styret af begær. Den hedonistiske tankegang er yderligere blevet problematiseres, da der som udgangspunkt, ikke stilles moralske krav til tilegnelsen af lykke og hvilke situationer der fører til nydelsen. Det er blandt andet grundlaget for denne manglende moral, som Soper problematiserer, i den moderne anskuelse af hvordan man opnår det gode liv. Hun mener, at de manglende moralske krav til individets opnåelse af lykke, dermed kan blive på bekostning af andre (Soper, 2020, s. 64).

Ser man på den utilitaristiske tankegang, som blev grundlagt af Jeremy Bentham (1747-1832) anskues lykke som opvejede handlinger, der samlet set har til mål at skabe mest mulig livskvalitet for flest mennesker. Det er dermed en objektiv anskuelse af livslykke, der opvejer hvad der skaber størst nydelse for såvel den enkelte, som for majoriteten (Christensen, 2014, s. 44). Det vil sige, at utilitarismen i modsætning til den klassiske hedonisme, sætter majoritetens samlede nydelse, og fravær af smerte, som øverste prioritet i opnåelsen af lykke. Det bliver her i højere grad et mål, at flest mulige mennesker opnår et godt liv. Utilitarismen anskuer nærmest lykke som en vægtskål, hvoraf den enkeltes handlinger skal baseres på et ønske om at opnå mest mulig nydelse så vidt for sig selv som for resten af samfundet. Det er dermed en mere objektiv anskuelse af livslykke end hedonismen er (Driver, 2014).

Den anden filosofiske tradition for lykkeanskuelse kaldes eudaimonisme, som klassisk oversættes til lykke. Traditionen er udsprunget som begreb fra Aristoteles' "*Etikken*" (Christensen, 2014, s. 100). Aristoteles anså menneskelig aktivitet, som middel til lykke og tilegnelse af det gode liv. Essensen af menneskets lykke skulle karakteriseres gennem ikke så tilfældige aktiviteter, men aktiviteter der manifesterede sig i forskellige dyder og værdier. Eudaimonismen anskuer ikke nydelsen som en følelse, som ved hedonismen, men snarere en overordnet tilstand i sjælen (Parry, 2014). Dette er blandt andet grundlaget for dydsetikken. Et vellykket liv opnås altså gennem aktiviteter, med moralske dyder og værdier som afsæt, hvortil lykke tilegnes i det moralske henseende, hvilket afgøres på objektiv vis. Ens egen forståelse af lykke er selvfølgelig stadig subjektiv, men kan af andre vurderes objektiv gennem vores fælles forståelse af, hvilke aktiviteter, der medfører at et liv lykkes (Christensen, 2014, s. 101).

Soper tager principielt afstand fra begge traditioner, da de begge søger at opstille objektive regelsæt vedrørende tilegnelsen af lykke og det gode liv. Hun mener, at denne objektive tilgang til moralske regelsæt ikke er gavnligt for det enkelte individ eller dets opnåelse og tilegnelse af et godt liv (Soper, 2020, s. 64). Trods hendes afstandtagen lægger hun sig alligevel, på visse punkter, tæt op ad eudaimonismen hvad angår livsanskuelse. Hun bruger dog sin egen betegnelse hertil: alternativ hedonisme, hvortil hun påpeger, at hun ikke ønsker at skabe en etisk tradition, ej heller at udstikke et regelsæt, som de klassiske traditioner gør. Hun argumenterer for alternativ hedonisme som et alternativ til måden, hvorpå den enkelte opnår lykke uden, at det er på bekostning af andres livskvalitet og uden at skærpe individet mod fordybelse, og opnåelse af det gode liv (Soper, 2020).

Kate Sopers brug af ordet hedonisme afviger fra ordets oprindelige betydning. Hedonisme, som tradition, går som skrevet ud på, at alle handlinger vi foretager os, bunder i en stræben efter nydelse – eller handling hvorpå smerte kan undgås: *"And although it cannot – and does not - aspire finally to resolve the philosophical issues in this area, the alternative hedonist perspective, by highlighting the narratives about pleasure and well-being that are implicit in the emerging forms of disaffection with affluent culture, seeks to open up a post-consumerist viewpoint on the good life while still retaining a link to felt experience. My argument for alternative hedonism thus seeks to avoid abstracted moralising about what people ought to need or want (although I accept it perhaps can't avoid it altogether...) while registering and expanding upon an emerging immanent critique*

of consumerism.” (Soper, 2020, s. 64).

Soper forsøger, som skrevet, at undgå at opstille moralske regelsæt, når hun argumenterer for alternativ hedonisme. Hun erkender dog også, at netop dette er svært at undgå. Hun påpeger ligeledes, at hverken utilitarismen eller eudaimonismen godtager den moderne form for tilegnelse af lykke, hvor forbruget er sat som middel for opnåelse for det gode liv (Ibid., s. 64), hvilket igen underbygger Sopers argument imod den kapitalistiske måde at opnå det gode liv, som gennemsyrrer det moderne menneske i dag. Alternativ hedonisme tager afsæt i en forståelse af menneskelig lykke, hvor værdier, som er indlejret i mennesker anskues som værende definerende for det gode liv. Fordybelse, sociale relationer og kreativ udfoldelse anskues som værdier, der øger menneskelig lykke, snarere end fart, forbrug og økonomisk vækst som Soper argumenterer for, er kendetegnende for lykkeanskuelser i dag. (Soper, 2020).

Alternativ hedonisme

Som klargjort ovenfor gør Kate Soper ikke brug af begrebet ”hedonisme”, som en betegnelse for en given skole, dens opfattelse af mennesket eller dets stræben efter nydelse. Snarere bliver begrebet brugt synonymt med det filosofiske felt, det gode liv. I sin essens fungerer brugen af ordet hedonisme som Sopers forsøg på at vise, at et bæredygtig liv ikke behøver at være kulturelt og teknologisk bagudskuende, eller blottet for umiddelbar nydelse. Derfor mener Soper, at det er vigtigt ikke at opfatte det bæredygtige liv som et liv uden nydelse, men i stedet som et sundere liv, hvor en sandere nydelse opnås med naturen og ikke på bekostning af den (Soper, 2020).

Dette valg træffes øjensynligt af Soper, for at distancere sig fra tænkere som eksempelvis Jean-Jacques Rousseau (1712-1777) og en sådan puritansk, minimalistisk tilgang til opnåelsen af lykke, samt modstand til fremgang (Wivel, 2020). I denne sammenhæng positionerer Soper sig nogenlunde neutralt, og accepterer i højere grad de menneskelige behov, som forbrugerismen tilgodeser. Hun påpeger dog, at en overflod af *falske*⁸ behov er fremtrådt i forlængelse af forbrugerismen, hvilket hun problematiserer (Soper, 2020, s. 83). Netop disse behov, deres legitimering og Sopers skelnen imellem deres autenticitet og falskhed, kræver en uddybelse. Soper kritiserer socialistisk og marxistisk teori for dens objektivisering af, hvad der

⁸ Soper bruger betegnelserne “falske behov”, “syntetiske behov” og “unaturlige behov” synonymt - ligeså gør vi.

defineres som “sande” menneskelige behov. Hun påtaler behovets kompleksitet og heraf udfordringerne ved enhver diskurs, som forsøger at specificere og objektivisere sande behov. Dog anerkender hun også, at der i nogen grad kræves en objektiv anskuelse af netop *behovet*, for at modarbejde forbrugerismens autoritet. Soper fremstår, med sin kritik af diskursen, uvillig til at udarbejde en endegyldig konklusion om menneskelig natur eller en skelnen mellem naturlige og syntetiske behov. Dog tager hun alligevel udgangspunkt i antagelser som differentierer imellem *desires* og reelle menneskelige *needs* (Ibid., s. 55).

Soper hævder, at hendes alternative hedonisme adskiller sig fra de objektiviserende instanser, hun kritiserer. Hun mener ikke, at den alternative hedonismes behovssyn bygger på en forestilling om “at vide bedre”, da hun pointerer, at hendes konklusioner om behov, baseres på uafhængige strømninger, som ifølge Soper, er tydeligt observerbare i det moderne samfund. Her kan henvises til eksempler som “The FIRE movement”⁹, slow-living og minimalistiske tendenser. Strømningerne er ifølge Soper en modreaktion på forbrugskulturen og bunder i basale ønsker om: “[...] *more free time, less stress, more personal contacts, a slower pace of life and so on.*” (Ibid., s. 55-56). Med et sådant udgangspunkt mener Soper ikke, at den alternative hedonisme stiller krav til, hvad folk bør have behov for eller føle. Her påpeger hun, at hun adskiller sig fra de objektiviserende magter, som hun kritiserer, og deraf tillader folk en bibeholdelse af deres individualitet og autonomi:

“It [Alternative Hedonism] makes few claims about what ought to be needed, or desired, or actually consumed by some particular class of persons, but draws on what diverse consumers are themselves beginning to discover about the anti- or counter-consumerist aspects of their own needs and preferences. This both respects the actual experience of people, and credits them with a degree of autonomy.” (Soper, 2020, s. 56).

⁹ FIRE er et akronym for “Financial Independence, Retire Early”. En livsstil som bl.a. har til måls at opnå tidlig pension eller delvis tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet og efterfølgende leve af en indkomst, hovedsageligt baseret på diverse investeringsstrategier. <https://www.bbc.com/worklife/article/20181101-fire-the-movement-to-live-frugally-and-retire-decades-early>.

En kritik kan rettes mod Soper i denne sammenhæng. Selvom hun tager afstand fra ideen om at tilskrive befolkningen specifikke og bestemmende behov, bygger hendes alternative hedonistiske argument på en gennemsyrende tese om hvad mennesket naturligt søger, observerbart i samfundet eller ej. Hun forsøger tydeligt i sin tekst at komme uden om at definere et eksplicit regelsæt, vedrørende syntetiske og ægte behov. Men som et implicit fundament for den hedonistiske forståelse, viser en sådan kategorisering sig uundgåelig for Soper, som eksemplificeres i understående citat: *“Much current consumption is certainly about the pursuit of desire, rather than the meeting of what are sometimes referred to as more primary, basic or natural needs.”* (Soper, 2020, s. 52).

Alternativ hedonisme hviler altså på en opfattelse af det gode liv, hvori mennesker finder større nydelse og glæde ved kreativ udfoldelse, menneskelig kontakt, ro og fordybelse snarere end materielle goder. Kate Soper diagnosticerer, som tidligere nævnt, at der er noget i os som egentligt søger disse fyldestgørende følelser af det gode liv, men at der grundet forskellige indflydelser er blevet skabt en tvivlsom forestilling om hvorledes disse opnås. Med udgangspunkt i den alternative hedonismes livsanskuelse, mener Soper, at en del af problemerne skabt af forbrugerismen kan imødekommes og løses. Dette konkretiseres herunder.

Det gode liv – i dag

Ifølge Soper er vores opfattelse af det gode liv i dag, præget af en usund tankegang. En tankegang, der igennem årtier, blandt andet er blevet skabt af underliggende samfundsdiskurser, kapitalistiske magtstrukturer og reklamer.

Herunder opsummeres disse hovedpointer:

- **Menneskelig exceptionalisme**
- **Reklamer og forbrug**
- **Bullshit jobs**
- **Ulighed**

Menneskelig exceptionalisme

Kate Sopers bog indeholder blandt andet en kritik af vores forhold til naturen. Da forholdet herimellem enten er bundet op på ideer om menneskelig exceptionalisme eller på posthumanismens anskuelse af naturen (Ibid., s. 29-30). Menneskelig exceptionalisme handler om, at mennesker anskues som overlegen i forhold til naturen. Posthumanisme beror i modsætning hertil på, at mennesker og natur bør sidestilles og der defineres altså ikke et skel mellem disse (Ibid., s. 27-32). Hun beskriver den menneskelige exceptionalisme som værende endnu en af de store problematikker, der ligger til grund for vores ødelæggelse af naturen. Problematikken bunder først og fremmest, ifølge Soper, i vores opfattelse af naturen som værende en ”modstander”, der står i vejen for menneskelige ambitioner. En modstander som skal overvindes af den økonomiske indretning af samfundet – om det er kapitalisme, marxisme eller noget helt tredje. Overvindelsen skal ske for at ”tæmme” naturen og bruge den for vores egen vindings skyld. Dog pointerer Soper også, at posthumanismens komplette sammensmeltning af natur og kultur ej heller ville være givende. En sådan sammensmeltning, hvor naturen fuldt ud integreres i kulturen og omvendt har til fare at medføre, at menneske og natur bliver to uadskillelige instanser, hvilket ifølge Soper heller ikke er givende. Denne symbiose, som posthumanismen har forsøgt at indføre, har til fare at fungere om en sovepude for handling (Ibid., s. 30). Altså mener hun, at et skel mellem mennesker og natur, i al fald i nogen grad, er nødvendigt at kreere. Det ansvar som Soper mener, er nødvendigt at pålægge mennesker i klimakrisen, bliver udvisket, hvis der argumenteres for en sidestilling af mennesker og natur. Sidestillingen er ofte bundet op på neurovidenskabens syn på mennesket som værende dyr, hvilket kan hæmme handling da mennesket som dyr, og deraf en del af naturen, nærmest bliver et argument for ikke at behøve at handle (Ibid.).

Yderligere pointerer Soper problematikken, i vores anskuelse af dyr og natur. Mennesker har udviklet en tendens til at ”disneyfisere” dyr og pålægge dem menneskelige attributter og i den sammenhæng nedprioritere deres forskellighed fra os. (Ibid., s. 28). Vores brug af naturen bliver hermed integreret i kulturen, uden at det bliver på dens egne præmisser. Vi ser altså dyr med menneskelige egenskaber gennem vores fjernsyn, computere og andre digitale platforme, samt køber tøj til vores kæledyr og gør dem til ”menneskelige” væsner, fremfor at lade dem være en del af naturen. Vores iscenesættelse af naturen, har altså medført, at vi nu behandler naturen på unaturlig vis og således fralægger os moralske ansvar overfor det naturlige. Soper argumenterer for, at uanset hvordan forholdet mellem mennesker og naturen anskues, om vi sidestilles eller placeres

som hævdede over den, må vi indse, at vi har nogle moralske forpligtelser - da det at vi overhovedet har mulighed for at føle et moralsk ansvar for en anden art, *i sig selv* er årsag nok til at vi burde påtage os dette. Hun understreger naturens vigtighed for mennesker og faren ved at forsøge at tæmme den og hertil udnytte den på vores præmisser (Ibid., s. 29–33).

Reklamer og forbrug

Kate Soper udlægger argumenter for, at reklamer ligger til grund for en betydelig del af vores forestilling om det gode liv. Reklamer skaber et billede af, at forbrug er en nødvendig del til opnåelsen af det gode liv. Derfor er reklamerne med til at skabe en gennemtrængende forståelse for den moderne befolkning og den vestlige forbruger om, at forbruget leder til lykke. Soper mener at reklamerne, og virksomhederne bag disse, konstruerer en falsk nødvendighed, hvor der bliver sat lighedstegn mellem forbrug og det gode liv, hvilket hverken er givende for individet eller for naturen (Ibid., s. 43). Reklamer har derfor været med til at bibeholde den vestlige borgers forbrugisme. Generelt kan det observeres, at majoriteten ikke er villige til at skære ned på deres forbrug, som eksempelvis shopping, bilkørsel og flytransport. Dette er på trods af, at denne forbrugslivsstil blandt andet er kilden til overarbejde, dårligt helbred, depression og ødelæggelse af planeten (Ibid., s. 53).

Behovet for dette forbrug bunder, ifølge Soper, i en kapitalistisk fortælling om, at det gode liv kan købes. Det gode liv sælges af virksomheder, der igennem reklamer fortæller forbrugeren, hvor nemt og ligetil det er, at opnå det gode liv: gennem forbrug! Det moderne menneske er herigennem blevet fortalt, at det skal være nemt og overskueligt at opnå lykke. Vi spiser fastfood og færdigretter, samt køber os til oplevelser, som tager os tættere på naturen og dyrker bølgen med ”slow-living” gennem forbrug. Vi afstresser gennem mere forbrug med produkter og ferietilbud, hvor virksomheder sælger en service, som i sidste ende udnytter menneskers behov for at søge det som Soper kalder for autentiske og naturlige oplevelser, som skaber livslykke og hertil det gode liv: *“When products are advertised and sold on the basis of their authenticity and naturalness, the market promises to salve nostalgia for the very losses inflicted by its own advances into everyday life.”* (Soper, 2020, s. 53).

Det er ifølge Soper absurd, at forbruget af oplevelser, som tilgodeser vores behov for ro og afslapning, bliver på bekostning af den ro og afslapning forbrugeren ville kunne opnå i hverdagen,

hvis ikke det var for kapitalismen og forbrugskulturen. Da forbruget i stor udstrækning kræver stor kapital, skal forbrugeren bruge sin tid på overarbejde, for at tjene til at deltage i forbrugskulturen. Overarbejdet og den manglende tid, som følger med, er netop årsagen til, at mange mennesker i stor udstrækning lider af den aktuelle folkesygdom stress (Ibid., s. 54). Netop overarbejde og overforbrug går hånd i hånd, og tjener intet andet end økonomien, mener Soper. Vi er manipulerede til at sætte lighedstegn mellem forbrug og lykke, hvilket paradoksalt nok ødelægger mere end det gør godt (Ibid., s. 59):

“In other words, consumerism is today being questioned not only because of its ethical and environmental consequences, but because of its negative impact on affluent consumers themselves, and the ways it distrains on both sensual pleasure and more spiritual forms of well-being.” (Soper, 2020, s. 46).

Nogle begrunder vores forbrugerlivsstil med argumentation om, at det er naturligt for os at forbruge, men dette opponerer Soper imod. Hun bruger reklamerne til at illustrere, hvordan disse manipulerer mennesker til at tro, at overarbejde og forbrug er naturligt for os. Dette ses blandt andet, da der bliver brugt milliarder af kroner på at overtale os til at forbruge. Dette ville næppe være nødvendigt, hvis vi accepterede markedets dominans med et medfødt ønske om at overarbejde for at kunne forbruge: *“As Justin Lewis has said, ‘the growth of consumer culture has been made possible by a parallel growth in the advertising industry. The more we have, the harder the industry has to work to maintain demand.’* (Soper, 2020, s. 54).

Bullshit jobs

Soper kritiserer den nye form arbejdsmarkedet har taget. Soper beskriver denne nye form med begreber som: “Gig-economy”, fleksibelt arbejde, konkrete, tidsbegrænsede opgaver, konsulenter og nul-timers kontrakter. Et sådant system er ifølge Soper, med til at skabe den stigende skepsis for den reelle værdi som arbejdet bidrager med. Ikke blot til samfundet – men også til arbejdstagerens identitetsdannelse samt sociale og økonomiske sikkerhed. Selv arbejdstagere med fast kontrakt, – løn og – arbejdstider finder i dag jobbet produktive karakter overflødig og dette kommer, snarere end ved selvudfoldelse, til udtryk igennem frustration over den mangel på skabelse af “mening” som jobbet førhen varetog. (Ibid., s. 72 – 74). I stedet har arbejdet i dag taget form af noget, der skal overkommes med henblik på at tjene penge til dagligdagens

nødvendigheder samt til vores fridage og ferier. Fridage og ferier som længe har været rettet mod dyrkelsen af netop det meningsskabende. Dog påpeger Soper at forbrugerismen nu også truer dette, for i takt med at skellet mellem fritid og arbejde flyder sammen og standarden for det påkrævede forbrug stiger, da mindskes den forhenværende mulighed for at finde denne mening andetsteds også:

“Huge swathes of people, in Europe and North America in particular, ’ spend their entire working lives performing tasks they secretly believe do not really need to be performed. The moral and spiritual damage that comes from this situation is profound. It is a scar across our collective soul. Yet virtually no one talks about it.” (Soper, 2020, s. 73).

Denne diagnose af arbejdsmarkedet er ikke ny. Marx belyste allerede problematikken, i sammenhæng med industrialiseringens overførsel af arbejderne til fabrikkerne. Problematikken har længe været både berørt på venstrefløjen og allerede i 1930 skrev John Maynard Keynes (1883-1946) sit essay *“The Economic Possibilities For Our Grandchildren”*. Her rodfæstede ideen sig om en fremtid, hvor arbejde var en luksus snarere end en nødvendighed (Ibid., s. 76). Løsningen herpå, har på venstrefløjen længe været en idé om at omlægge samfundet til et fuldautomatiseret samfund, hvor alt arbejde bliver udført af robotter og computere. Formålet ved denne løsning skulle være, at alle borgere ville kunne svælge i en overflod af midler og goder. Men ifølge Soper, ville en sådan løsning ikke være fyldestgørende for mennesker. Samtidig ville samfundet i dette tilfælde, stadig hvile på et forbrugsfundament, om det er udført af mennesker eller robotter. Problematikken ved forbrugskulturens klimaaftryk ville stadig være eksisterende, og jobbet ville ikke længere have nogen form for identitets- og meningsskabende rolle for mennesker.

Soper argumenterer snarere for, at man igennem en omlægning til alternative hedonisme, ville få en lavere arbejdsbyrde, samt en tydelig adskillelse mellem arbejde og fritid. En sådan ændring ville give arbejderen en mulighed for bedre at kunne se adskillelsen og meningen i både job og fritid. Gennem den alternative hedonisme mener Soper, at individer ville få større mulighed for at opnå det gode liv. Mindre arbejde, der er mere meningsskabende ville give borgeren mere tid til refleksion og skabelse af mening fremfor den overarbejde-funktion, hvor vi er nødsaget til konstant

at udføre arbejdsopgaver, vi finder irrelevante for at tjene penge (Ibid., s. 79). Således ville endnu større ændringer over tid kunne foretages, og vejen mod et bæredygtigt samfund etableres.

Ulighed

Selvom modellen for velstand, med dens kapitalistiske vækstøkonomi og dens forbrugerlivsstil, altid har haft sine kritikere, har den ligeså haft en stærk indflydelse på vores forestillinger om fremskridt og om det gode liv i vesten. Soper påpeger, at kapitalismen har bragt mange fordele i de rigere nationer, såsom forbedret levestandard, flere individuelle muligheder og personlig frihed. Denne udvikling har vist sig også at være foreneligt med fremskridt indenfor sociale dagsordner som: køn, etnicitet og seksualitet (Ibid., s. 39), da progressionen i levestandard ligeledes har været mulig indenfor disse områder. Målet om fremskridt gennem økonomisk vækst, som det er set siden industrialiseringen, har altså forbedret vores levestandard, i de vestlige rigere nationer, hvilket blandt andet er en af de største fordele, som Soper ser hos kapitalismen. Dog mener hun, at hvis vækst forsat defineres som målet for lykke, vil den samlede levestand for befolkningen sænkes, da en sådan livsstil ikke er bæredygtig, hverken for miljøet eller for mennesker (Ibid., s. 42-43).

Soper argumenterer ydermere for, at forbrugskulturen og vækstmodellen skaber ulighed. Der er igennem årene blevet skabt et større skel mellem rig og fattig, da udviklingen hos de velhavende, har været på bekostning af de mindre velhavende: *“The gap has continued to widen. Nothing has been done to curb the greed and conspicuous consumption of the very wealthy.”* (Ibid., s. 40). Grundlaget for opnåelsen af fordelene, er sket ved udnyttelse af større befolkningsgrupper, og af naturen. Det har altså bidraget til en stigende ulighed og har, som skrevet, i løbet af de seneste årtier skabt et større skel mellem rig og fattig: *“At the end of 2018, just twenty-six people owned as much wealth as that poorest half (in 2016, the number was sixty-one).”* (Soper, 2020, s. 40). Den stigende ulighed, mener Soper, accepteres passivt af majoriteten, frem for at vække bekymring og undren, som er nødvendig at kunne skabe forandring på området (Ibid.).

Den stigende ulighed ses blandt andet ved, at der i løbet af de seneste år er sket en stigning i velstand hos de rigeste med 12 procent, imens den i modsætning hertil er faldet med 11 procent hos den mindre velhavende halvdel af befolkningen (Ibid.). Man kan blandt andet se, at der i USA – som udgør 5 procent af verdens befolkning – bruges 25 procent af jordens samlede forsyning af fossile brændstoffer. Dette illustrerer, hvordan USA, som repræsentant for Vesten, får lov til at

udnytte flere fossile brændstoffer end andre befolkningsgrupper, herunder den mindre velhavende befolkning, som med denne udvikling bliver fattigere og fattigere, hvilket øger uligheden yderligere. Hvis den amerikanske model for det gode liv skulle gøres tilgængelig for alle, ville mindst tre planeter være nødvendige med de fornødne ressourcer hertil (Ibid., s. 42). Dette illustrerer altså, at der ikke er mulighed for, at alle ville kunne leve med samme forbrug og derigennem opnå det kapitalistiske gode liv, hvilket synliggør uligheden i verden yderligere.

Den stigende velstand for de rigeste, som er med til at forøge uligheden, er hovedsageligt udvundet fra aktier, udbytte og renter. Det betyder, at de riges formuer tjenes på varer, der bliver produceret af de fattigste, der bliver fastholdt i produktionsarbejde. De fastholdes, da det moderne menneske forventes at forbruge for at opretholde en vis levestandard. En levestandard, som er nødvendig i den kapitalistiske anskuelse af det gode liv og påkrævet af forbrugskulturen (Soper, 2020). Her ses det, hvordan den stigende velstand for de rige, skabes på bekostning af de fattige. Man ser yderligere, hvordan uligheden fastholdes med en udvikling i arbejdsformer med eksempelvis nul-timers kontrakter og automatisering af produktionen, der fastholder de fattigste i fattigdommen, imens de rige nyder godt af denne udvikling. Livskvaliteten hos arbejderne er som tidligere nævnt samtidig truet, da de moderne arbejdere bruger så relativt stor en del af deres liv på at arbejde og herigennem finder livslykke og mening med livet. Det er blandt andet et problem, da store dele af produktionsarbejderne bliver fyret og dermed ikke har jobbet til at opnå det gode liv i, som forbrugssamfundet dikterer (Ibid., s. 66).

Sopers pointe er, at majoritetens livskvalitet egentlig er truet af elitens stigende velstand, samt af forbrugerismen og forbrugskultur, der gennemsyrrer det moderne samfund. Majoriteten er som tidligere nævnt, manipuleret til at tro, at det gode liv opnås gennem forbrug. Derfor er majoriteten nødt til at arbejde for at kunne opretholde det høje krav om forbrug. Denne forbrugskultur fastholder forbrugeren i de negative dynamikker, som er med til at forværre livskvalitet og gøre skellet mellem rig og fattig større. Derfor er denne udvikling bekymrende, mener Soper. Dette skyldes, at det moderne kapitalistiske samfund med økonomisk vækst som mål, fortsætter udviklingen i denne retning. Samtidig øger dette uligheden yderligere, hvilket forårsager forværret livskvalitet hos mange. Denne udvikling og forbrugskulturen gavner en meget lille procentdel af verdensbefolkningen, imens majoriteten er dem der mærker konsekvenserne af

samme. Soper udlægger, at udviklingen forøger elitens livskvalitet, mens den nationale befolkning efterlades langt bagefter i udviklingen (Ibid., s. 42).

Udviklingen i vækst og forbrugskulturen har ikke blot været på bekostning af menneskers livskvalitet – udviklingen har gjort lige så stor skade på miljøet. Denne udvikling har været medvirkende til de klimaforandringer, som vi oplever i dag. Vi står en i global krise, hvor det at tilskynde et stadigt voksende forbrug, er uforligneligt med en ændring i de miljømæssige konsekvenser, som klimaforandringerne udgør. Der er behov for radikale ændringer, mener Soper, og underbygger her yderligere sin argumentation for et skift til en alternativ hedonisme:

"If climate change is real, capitalism is finished." (Soper, 2020, s. 48).

Hvordan overgår vi til alternativ hedonisme?

"[...] only radical action can secure long-term ecological well-being, and it can no longer be postponed." (Soper, 2020, s. 135).

Kate Soper argumenterer for, at en overgang til alternativ hedonisme først og fremmest skal ske gennem strukturelle ændringer. På nuværende tidspunkt, er den grønne omvæltning en kamp, der igennem årene er blevet kæmpet af en mindre gruppe af mennesker, der alene tager ansvaret, hvilket Soper ikke ser som gavnligt og effektivt, hverken for mennesker eller for kloden (Ibid., s.143).

Hun argumenterer for en grøn renæssance, hvor vi i fællesskab overgår til alternativ hedonisme, da alt andet virker meningsløst, på baggrund af hendes udlægning af problemer, ved den nuværende opfattelse af det gode liv. Hun mener ligeledes, at vi i samfundsdebatten skal have større fokus på at kritisere den etablerede samfundsstruktur, der længe har bidraget til klimaforandringerne. Denne diskussion skal ske i samarbejde med medierne, da vi ikke ændrer vaner af os selv, men i højere grad gør det, når vi bliver påvirket af andre, hvoraf medierne er de, der har mulighed for at ændre diskursen hos flest mulige (Ibid., s. 141).

Soper argumenterer for, som ovenfor skrevet, at vi skal se på menneskets overlegne forhold til naturen, hvis vi skal formå at overgå til et mere bæredygtigt liv. Vi skal indse, at vores forhold, som vi har til naturen på nuværende tidspunkt, er "unaturligt" og, at vi pålægger naturen menneskelige

egenskaber, der ikke er forenelige med naturens gang. Samtidig er det også vigtigt for Soper at pointere, at en sidestilling af mennesker og naturen ikke er det, hun stræber efter, da dette heller ikke ville være gavnligt. Pointen er, at mennesker skal finde den gyldne middelvej og lære, hvordan vi kan bruge naturen uden at ødelægge den, da vi er forbundet hertil og har brug for den. Hvis vi fortsætter med at bruge naturen, som vi gør det i dag, beskadiges den yderligere, hvilket er dårligt for alle parter (Ibid., s. 28-30).

Samtidig er en vigtig pointe fra Soper, at kapitalismens økonomiske vækst og vores forbrugsvaner er dybt indlejret i os mennesker og en stor del af vores samfundsopbygning. Vi er altså opvokset og opdraget ind i disse forbrugsmønstre, men disse skal ændres, da forbruget leder til et misbrug og en ødelæggelse af naturen. Hun taler blandt andet om, hvordan medier og reklamer portrætterer forbrug som naturligt for mennesker, hvilket hun mener er et eksempel på, hvordan mennesker manipuleres til at forbruge. Dette forbrugsmønster, som for størstedelen af den vestlige verden er blevet en integreret del af vores liv, er nødvendigt at gøre op med. Forbrugsdynamikken ses, som tidligere nævnt, også som en dominerende faktor på arbejdspladser. Hvis dette skal ændres, kræves der strukturelle ændringer, der skal ske i samarbejde og med udgangspunkt i sociale dynamikker (Ibid., s. 144).

Hvis et bæredygtigt liv skal blive en mulighed, skal vi omlægge vores arbejdsgang og revurdere den kapitalistiske grundidé, der i arbejdet gemmer sig. Hvis vi ikke længere oplever arbejdet som meningsskabende, og vi i højere grad arbejder for at få fri, skabes der ifølge Soper, usikkerhed i mennesket. Hun argumenterer for, at vi skal have mening og glæde tilbage i arbejdet ved at revurdere den kapitalistiske grundidé, der viderefører forbrug, som ødelægger kloden. Vi skal kunne nyde at gå på arbejde, hvis det skal være så stor en del af vores dagligdag, ellers bliver vi stressede og usikre individer, som mangler meningskabende indhold i vores liv. Arbejde skal altså ikke føles som en tvang, men som noget berigende.

Soper mener, at vi kan overgå til alternativ hedonisme, ved blandt andet at fokusere på, at gennemføre nogle af de agender, som man ofte har forbundet med venstrefløjen. Her mener Soper nemlig, at vi ville kunne komme nærmere et bæredygtigt, godt liv ved at kæmpe kampen mod socioøkonomisk ulighed, da uligheden som tidligere skrevet, bidrager til yderligere ødelæggelse af planeten. Dog pointerer Soper også, at det ikke er venstrefløjens kamp at forhindre

klimaforandringerne. Kampen skal nemlig inkludere alle, også partier på kryds og tværs af de politiske fløje, hvis den skal have en reel effekt (Ibid., s. 49-50).

Således er en vigtig pointe fra Soper, at individet ikke skal føle, at denne kamp skal kæmpes alene, da kampen kun kan løses ved strukturelle ændringer. Det er ikke muligt for individer alene at omlægge kapitalismens gennemsyrende plads i samfundsstrukturen. Desuden mener Soper også, at man med strukturel nudging kan påvirke samfundet til at leve et mere bæredygtigt liv. Eksempelvis ved at omlægge vejene, så de ikke som nu, lægger op til bilkørsel, men snarere lægger op til at blive brugt af cyklister og fodgængere. Vores fælles arealer skal være grønne områder, hvor vi sammen mindes om og opfordres til bæredygtighed, fremfor CO₂-udledende opførsel. Det skal altså gøres nemmere og mere oplagt, at træffe grønne valg, så vi bliver opmærksomme på, hvordan modsat opførsel skader klimaet. Det skal samtidig tydeliggøres for befolkningen, at det gode liv i høj grad også kan være forbundet med mindre forbrug og at kampen er for alle.

Ydermere mener Soper, at et skridt på vejen mod den alternative hedonisme er, at mennesker bliver opmærksomme på, hvordan kapitalismen er et bærende grundlag for samfundet, hvoraf alle vores handlinger bliver bundet op på denne. På nuværende tidspunkt ses der en tendens til at tage afstand til ansvar og forståelse for klimakrisen, og dette overlades til politikere, der ikke gør nok for en grønne dagsorden. Derfor er befolkningen nødt til at få en større forståelse og ansvarfølelse, så vi kan gøre, hvad der er bedst og mest bæredygtigt for kloden og for os selv (Ibid., kap. 7).

Diskussion

I projektet har vi, gennem de tre videnskaber og de repræsentative teoretikers værker, undersøgt, hvilke forklaringer der er på, hvorfor der kan ses et misforhold mellem den vestlige borgers viden om klimaforandringerne og handlinger herpå. Denne undersøgelse bunder, som tidligere nævnt, i vores undren over, hvorfor individet ikke handler mere klimavenligt. Vi forsøger herunder at sammenfatte og diskutere pointerne fra de respektive teoretikere, og udlede deres bud på løsninger af dette misforhold.

Undersøgelsen har hidtil taget udgangspunkt i en undren over manglende handling fra individet. Vi vil nu udbygge undersøgelsen, ved at behandle spørgsmålet om, hvor ansvaret for denne adfærdsændring bør placeres, med udgangspunkt i teoretikernes syn herpå. Det er hertil interessant

at spørge ind til, hvorfor vores fokus fra start har været på individet? Hvilke diskurser ligger til grund for denne antagelse og er det gavnligt, at have dette fokus?

Vi vil på baggrund af værkerne, forsøge at udlede hvordan de hver især berører, hvor dette ansvar ligger og hvilke bud, de respektive værker giver, på hvilke løsninger, der skal til for, at vi kan se en udvikling på klimaområdet og adfærdsændring. De tre teoretikere repræsenterer tre forskellige videnskaber – som sammenlignet indeholder både forskelle og ligheder. Deres positioner indenfor de respektive videnskaber medfører et forskelligt blik på, hvor ændringerne skal ske og hvad der bør ændres, for at løse misforholdet mellem handling og viden om klimaforandringerne. Hermed finder vi det interessant at diskutere, hvordan disse holdninger kan sammenfattes og se hvor ansvaret placeres.

Kritik af fokus på individansvar

Per Espen Stoknes udlægger det kontraproduktive i at lægge ansvaret på individet i klimakampen og underbygger med:

”Many think of psychology as individualistic, and assume that a psychology of climate solutions would be about what each of us as individuals can do separately. That we only get better one by one. But we’ve now had a hundred years of individualistic psychotherapy and the state of the world is clearly getting worse.” (Stoknes, 2015, s. 46).

Her understreges Stoknes’ kritik af det individuelle fokus, der har fastholdt individet fra at handle på viden om klimaforandringerne. Han mener, at der, hvis individet pålægges hovedansvaret for klimaforandringerne og handling herpå, vil opleves forøgelse af distance og benægtelse, som står i vejen for handling. Han underbygger med eksempler på dette som kødfrie dage, elektriske biler og et mindre forbrug af plastisk, som ikke er løsninger på klimaforandringerne, men snarere lette og tilgængelige lappeløsninger. Uden at underkende disse initiativer, da de i nogen grad er et skridt på vejen, mener han, at det fjerner fokus fra den politiske, strukturelle handling, der er nødvendig for at ændre på normer, handlemønstre og vaner, som er indlejret i individet. Stoknes pointerer samtidig, at de lette lappeløsninger kan være en katalysator for flere betydningsfulde, bæredygtige aktiviteter - som f.eks. at stemme grønnere og investere i bæredygtige løsninger og - initiativer. Derfor mener Stoknes, at de individuelle løsninger kan fungere modsatvirkende, hvis ikke de samtidig

bidrager til strukturelle ændringer (Stoknes, 2015, s. 46). Ydermere mener Stoknes, at dette individ-baserede fokus er usundt for den enkelte, da det fører til de fem d'er, som altså udgør barrierer, der står i vejen for handling (Stoknes, 2015).

Igennem Norgaard kan der ligeledes udledes en kritik af individuel ansvarspåleggelse, idet hun forbinder klimaforandringerne med følelserne: skyld, meningsløshed og frygt. Norgaard påpeger hertil, at følelser er dybt indlejrede i samfundsstrukturer og forekommer hos den enkelte som refleksioner heraf (Norgaard, 2011, s. 92). Skyld, meningsløshed og frygt opstår altså hos den enkelte, som resultat af en individuel ansvarsbyrde, som kan medføre en distancering.

Sammenlignet med Stoknes' to barrierer *doom* og *distance* (Stoknes, 2015), fungerer disse følelser som Norgaard beskriver, som barrierer der er med til at forhindre gavnende adfærdsændring.

For at eksemplificere og konkretisere disse barrierer, kan vi med fordel anskue tidligere benævnte beboer fra Bygdaby, Eirik. Han italesætter et ønske om at handle mere bæredygtigt, ud fra den viden han har om klimaforandringerne. Han oplever dog, at det er svært om at omlægge sin livsstil på mere grøn og bæredygtig vis, idet han indgår i sociale sammenhænge, hvor normerne dikterer en række forventninger til en bestemt livsstil. Han ender med at få skyldfølelse grundet dissonans, der optræder som en indre spænding, da han ikke oplever, at han kan gøre nok for klimakampen uden at fratage sin familie forventede goder, hvilket han heller ikke ønsker. Han har svært ved at ændre sin adfærd, da diskursen om det gode liv dikteres af forbrugssamfundet, som definerer de normer, vi navigerer efter i det moderne samfund (Soper, 2020).

Der er, som tidligere nævnt, sat lighedstegn mellem forbrug og tilegnelsen af det gode liv, i det moderne samfund. Det forventes altså af individet, at vi opretholder et vist forbrug, for at have en vis levestandard. Dette er dog på mange måder i modstrid med at ville handle mere klimavenlig, og det er i dette sammenstød, at der opstår kognitiv dissonans. Som Eirik forklarer det:

“We shouldn't consume so many resources, drive so much, or travel so much by air. We know that it is bad because it increases carbon dioxide levels and creates a worse situation. But at the same time, of course, we want to go on vacation; we want to go to the South; we want to, well, live a normal life for today. So many times I have a guilty conscience because I know that I should do something or do it less. But at the same time there is the social pressure. And I want for my children and

for my wife to be able to experience the same positive things that are normal in their community of friends and in this society.” (Norgaard, 2011, s. 75).

Fælles ansvar

Norgaard argumenterer for, at en ændring mod mere klimavenlig adfærd, kræver en ændring af normerne. Hun pointerer, at vi er enormt påvirkede af folk omkring os og af den samfundsstruktur, vi er en del af, da denne er med til at styre vores adfærd. Vores forbrugsvaner er indlejrede i normer og det er derfor nødvendigt at se på samfundsstrukturen og dens udfordringer, da denne forhindrer os i at ændre adfærd. Dette er også kritikken fra Kate Soper. Hun mener, som tidligere nævnt, at der er nogle grundidéer i samfundet, der skal revurderes, hvis vi skal kunne ændre adfærd. Igennem adfærdsændringerne mener Soper, at vi også opnår et bedre liv, der ikke er afhængig af forbrug. Soper taler også om, hvordan disse strukturer og normer er indlejret i os, og om hvordan det nærmest er umuligt at ændre dette, udelukkende på individplan (Soper, 2020).

Ydermere kan der i denne forbindelse inddrages Stoknes' pointe om, hvordan vi ikke agerer på viden om klimaforandringerne, hvis dette indebærer en oplevelse af tab og afkald på goder. Samtidig kan det også medføre en frustration over manglende handling, hvorfor Eirik igen fungerer som godt eksempel herpå. Det vil sige, at hvis vi forbinder handling på klimaforandringerne, med afkald på forventede goder, som det illustreres med Eirik, fravælger vi, bevidst som ubevidst, at handle (Stoknes, 2015).

Soper argumenterer for, at adfærdsændringerne ikke skal ses som afkald på nydelse, men snarere som en mulighed for at forny vores tilgang til det gode liv. En tilgang, som skaber nye muligheder, der giver et bedre og mere meningsfuldt liv med plads til fordybelse (Soper, 2020). I denne sammenhæng, kan det udledes fra Norgaard, at normerne som vi oplever som fastlåsende, ville kunne fungere som springbræt for handling. Hvis vi i fællesskab løfter og skaber forandring, vil der gennem aktiv handling udvikles normer, som i højere grad vil muliggøre yderligere handling på området, fremfor at være barrierer for samme (Norgaard, 2011). I forlængelse heraf vil man også kunne se på Sopers argumentation for, at handling skal ske ved at skabe mere gennemsigtighed i vores demokrati, så de strukturelle beslutninger også er præget af en følelse af fælles ansvar fra befolkningens side. Soper mener, at medansvar og -følelse, vil bidrage til, at vi bliver mere tilbøjelige til at handle aktivt (Soper, 2020, s. 151).

Sopers argument, for overgangen til alternativ hedonisme, bygger som skrevet på, at dette vil have det bedste udfald for både mennesker og miljøet. Denne omlægning kommenterer Stoknes også på, da han mener, at vi skal revurdere vores syn på naturen så den ikke længere er “fremmed” og “langt væk”. Han mener, at vi skal indse, hvilke goder naturen kan give os, og i stedet for at misbruge den for kulturens fremgang, da bruge den på naturens eget grundlag. I forlængelse heraf, argumenterer Soper også for, at vi skal komme tættere på naturen og bruge den, på naturens egne præmisser, frem for vores. Herigennem skal mening findes, for både mennesker, individuelt set, som for sammenspillet mellem mennesker og naturen. Ved et mere symbiotisk samspil mellem mennesker og natur, vil omlægning til en mere bæredygtig levevis kunne ske som resultat heraf (Soper, 2020, s. 28).

For Soper ses revurderingen af vores forståelse for hvad det gode liv er, ikke blot som et forsøg på at redde klimaet, ved f.eks. at forbruge mindre, men også som en forståelse, der kan gavne den menneskelige velfærd og livsglæde. Med udgangspunkt i Sopers revurdering af det gode liv, vil flere problematikker blive løst og en langsigtet og bæredygtig proces vil blive sat i værk. Den alternative hedonisme vil, ifølge Soper, føre til løsningen på et utal af de problematikker som menneskeheden står over for (Soper, 2020). Ifølge Soper er forbrugerismens livssyn ikke blot medvirkende til den miljømæssige krise vi står over for, men også resulterende i en mangel på fyldestgørende mening for forbrugeren, samt stress, overvægt og en mængde andre ”folkesygdomme”, som gennemsyrrer vores nuværende kultur (Soper, 2020, s. 15). Den alternative hedonisme vil altså kunne forebygge håndteringen af snarligt spåede problematikker f.eks. den fjerde industrielle revolution og andre resultater af forbrugerismens nydelsessyn.

Alle teoretikerne er enige om, at individet ikke bør pålægges det fulde ansvar for klimaforandringerne og handlen herpå. De er enige om, at der er behov for strukturelle ændringer. De forskellige teoretikere har forskellige ideer om, hvorledes disse ændringer opstår. Norgaard argumenterer for, som tidligere nævnt, at et springbræt for de strukturelle handlinger, kan være ændring i samtalenorner blandt individer, da disse kan påvirke de yderligere koncentriske cirkler; fra individet til fællesskab til samfundsstrukturer. Norgaard argumenterer altså for, at ændringer starter med en normændring nedefra og op.

Soper argumenterer anderledes for, at individer er fastlåste i de eksisterende strukturer, kendetegnende for den kapitalistiske forbrugskultur. Hertil mener hun, at ændring skal ske oppefra og ned, da individer ikke har muligheden for at flytte sig i særlig stor grad, grundet de underliggende strukturer. Det skal dog påpeges, at Soper og Norgaard ikke er modsætninger, ej heller Stoknes, da de alle argumenterer for, at der både skal ske ændring strukturelt som på individplan. De har blot forskellige idéer om, hvorledes en sådan adfærdsændring kan og skal igangsættes. Hvor ændringen skal starte, er således ikke en uforenelig uenighed, da de koncentriske cirkler ikke skal forstås som separate instanser, men snarere som cirkler der påvirker hinanden på kryds og tværs. Det bliver tydeligt, at teoretikernes videnskaber påvirker dem til at belyse forskellige vinkler. Samtidig er det iøjnefaldende, at de principielt påpeger det samme: at individfokusset ikke gavner endemålet, men at der overordnet set skal ske strukturelle forandringer, hvis der skal ske større ændringer mod klimavenlig adfærd. Hertil kan det underbygges af Stoknes, der påpeger, at ændring skal ske fra politikere og altså gennem strukturelle ændringer: *“Demand for clearer political leadership grows from the bottom up: “We’re doing something about it; why aren’t the politicians?”* (Stoknes, 2015, s. 53).

Udvikling i bevågenhed omkring klimaforandringerne

Norgaard udgav allerede bogen *“Living in Denial”* tilbage i 2011, og hendes etnografiske undersøgelser er helt tilbage fra år 2000-2001. Der er sidenhen sket en stor udvikling i den offentlige debat og befolkningens, politikernes og mediebildets bevågenhed omkring klimaforandringerne, er intensiveret. Et eksempel herpå, er udviklingen omkring klimaaktivist Greta Thunberg (2003-), der over de seneste par år har medvirket til et helt nyt fokus på klimadebatten. Siden hun en dag i august 2018 satte sig foran det svenske parlament og skolestrejkede, er der sket en stor udvikling i opmærksomheden på klimaforandringerne, samt i måden klimaforandringerne omtales. Thunberg kan på den måde bruges som et konkret eksempel på, hvordan ændring af samtalenormerne har mulighed for at skabe global bevågenhed, hvilket ifølge Norgaard kan fungere som springbræt for strukturelle ændringer. Soper påpeger ligeledes den stigende opmærksomhed på klimaforandringerne, som hun har observeret over årene:

“Until relatively recently scientific warnings on human-created global warming have gone largely unheeded by the general public. But between October 2018 and

May 2019, while I was writing this book, that situation changed dramatically. During these months, the perils of climate change and species extinction received unprecedented publicity. It seems that some affluent nations, including Britain, are finally acknowledging these problems” (Soper, 2020, s. 14).

Dette fremstår også tydeligt, hvis man ser på hvordan befolkningen stemmer. En Norstat-meningsmåling fra 2019, viser at befolkningen i Danmark har klima som førsteprioritet, når de stemmer (Holstein, 2019).

I denne sammenhæng er det relevant at inddrage sociologen Ulrich Beck, som netop italesætter denne stigende bevågenhed og begyndende ændring. Ifølge Beck er der aldrig før set en lignende universel opmærksomhed, på tværs af landegrænser, uafhængig af nationale strukturer, religioner, kulturer, etniciteter og andre faktorer, som ellers førhen har været hovedpåvirkningerne. Han argumenter for, at bevågenheden og det transnationale fokus i sig selv er en revolution, og anser klimakrisen som en mulighed for ændring af globale strukturer (Beck, 2010, s. 264).

Ifølge Beck kan en transnational bevågenhed være begyndelsen af en udvikling, imod en verden bestående af individer, der betragter sig selv som kosmopolitter. Kosmopolitten er et menneske, der beskrives med en slags verdensborgermentalitet, hvor mennesker ser sig selv som en del af en global verden, og altså har en fælles forståelse af verden som sammenkoblet: *“Everyday life becomes cosmopolitan: people have to conduct and understand their lives in an exchange with others and no longer exclusively in an interaction with their own kind.”* (Beck, 2010, s. 259). Den kosmopolitiske borger indgår altså på lige fod med sine medborgere i det lokale, nationale og transnationale, og en nedbrydning af netop de nationale grænser vil, ifølge Beck, være en naturlig følge heraf. Denne overgang vil dermed medvirke til en fælles bevidsthed om klimaforandringerne, som en nær og reel trussel, og altså ikke som en distanceret og abstrakt størrelse. Som tidligere nævnt argumenterer både Norgaard og Stoknes for, at denne opfattelse er nødvendig, for at adfærdsændringer overhovedet er mulige. Dette går igen i tråd med Beck, som underbygger pointen om, at ændring skal ske igennem en normændring i vores opfattelse af klimaforandringerne:

“Risks are, essentially, man-made, incalculable, uninsurable threats and catastrophes which are anticipated but which often remain invisible and therefore depend on how

they become defined and contested in 'knowledge'. As a result their 'reality' can be dramatized or minimized, transformed or simply denied, according to the norms which decide what is known and what is not. They are, to repeat myself, products of struggles and conflicts over definitions within the context of specific relations of definitional power and the (in varying degrees successful) results of staging.“ (Beck, 2010, s. 261).

Med et sådant udgangspunkt vil samfundet, forbundet igennem menneskelighedens fælles, transnationale verdensopfattelse være påklædt og konstant omstillingsparate til at håndtere, ikke blot klimakrisen, men også fremtidige kriser og den generelle risiko for kriser. Et sådant samfund bevidst om sig selv og forberedt på, på systematisk vis, at håndtere kriser mod naturen og menneskeheden selv, refereres til som et risikosamfund (Beck, 2014, s. 170). Beck anser altså klimakrisen, som en mulighed for ændring af samfundsstrukturer, og en overgang til *den anden modernitet* – en tidsalder defineret af blandt andet risikosamfundet og den kosmopolitiske tankegang (Beck, 2014, s. 171). Giddens' (1938-) har en definition af vores nuværende tidsalder som værende moderniteten, eller det moderne, mens Beck har bruger begrebet den anden modernitet. Dette beskriver han som en periode, hvori mennesket vil indgå i et sammenkoblet, globalt videnssamfund. Beck argumenterer altså for, at denne opstår som en reaktion på problematikker, skabt af netop modernitetens teknologiske og kulturelle fremskridt. Den anden modernitet er også præget af risikosamfundet, og vil dermed være rettet mod at håndtere globale risici som: klimakrisen, den fjerde industrielle revolution, mulige farer ved kunstig intelligens eller andre teknologier som kloning eller eksempelvis 5G. Teknologier som vi endnu ikke har forudsætningerne for at forstå de langsigtede konsekvenser af. Denne forandring kræver en omstilling i den menneskelige bevidsthed og en global revurdering af individets selv samt den sammenhæng det indgår i:

“The amazing thing is that if you firmly believe climate change is a fundamental threat to all of humanity, then that belief might bring a transformative, cosmopolitan turn in our contemporary life and the world might be changed for the better.” (Beck, 2014, s. 169).

Soper argumenter ligeledes for, at konsekvenserne, som vi står overfor, ville kunne lede os til forandring i form af en overgang til alternativ hedonisme. Udgangspunktet for Soper er, at

klimakrisen og samfundet vi lever i, skaber et behov for ændring af grundlæggende samfundsstrukturer. Hun mener at der er nødt til at ske ændringer grundet den voldsomme realitet, som klimakrisen er; i højere grad end hun anskuer det som en mulighed for forandring (Soper, 2020), som Beck gør. Hun ser snarere på ændring som en nødvendighed, end en mulighed. Som Stoknes også påpeger, er det vigtigt ikke at anskue klimaforandringer med frygt og fortællinger om alt det dårlige¹⁰, men samtidig, i tråd med Beck og Sopers pointer, er det nødvendigt at anskue klimaforandringerne som reelle, og være realistiske omkring konsekvenserne (Beck, 2014, s. 170).

De tre teoretikere har altså en forskellig tilgang til, hvordan klimaproblematikker skal fremstilles for at motivere til adfærdsændring; og herigennem handling på klimaforandringerne. Stoknes mener, at den skræmmende fortælling er demotiverende og fungerer som barriere. Hertil påpeger Soper og Beck, at det er nødvendigt at udpege de reelle konsekvenser ved klimakrisen, så problemet ikke negligeres, og netop bevågenheden omkring konsekvenserne skal føre til handling. Soper og Beck pointerer altså vigtigheden af at være ærlig omkring realiteterne, mens Stoknes mener, at hård og frygtindgydende kommunikation potentielt kan blive barriere for handling, hvorfor der må findes en gylden mellemvej. Samtidig skal kommunikationen rumme, at individet også har et ansvar, selvom det at pålægge individet hele ansvaret, ikke er gavnligt.

Netop et individorienteret ansvar var udgangspunktet for projektet, men igennem projektet er det blevet tydeligt, at vi ikke blot kan pålægge den enkelte ansvaret for ændring. Dette underbygges af teoretikernes forslag til ændringer, hvori der er bred enighed omkring, at adfærdsændring må ske i en større sammenhæng. Dette fratager ikke individets ansvar, men tydeliggør netop, at det er et fælles ansvar, da adfærdsændringerne i høj grad afhænger af vores fælles normer. Vi kan altså ikke betragte individets ansvar isoleret set, men må have blik for de sammenhænge som individet indgår i. De koncentriske cirkler rummer en gensidig påvirkning, og der må være fokus på dette, for at skabe en nuanceret helhedsforståelse.

¹⁰ Stoknes' doom.

Konklusion

Projektets udgangspunkt var at undersøge uoverensstemmelsen mellem viden om klimaforandringer i forhold til adfærd hos individet. Projektets tre respektive teoretikere repræsenterer de benævnte forskellige videnskabelige felter, og udtrykker derfor forskellige besvarelser på spørgsmålet om, hvorfor individets adfærd ikke stemmer overens med individets viden på området.

Per Espen Stoknes, repræsentanten for projektets psykologiske besvarelse, påpeger fem barrierer, som står i vejen for handling. Disse barrierer refereres til som de fem d'er: *Distance, Doom, Dissonance, Denial* og *iDentity*. Barriererne har gensidig påvirkning på hinanden og skal alle nedbrydes for at skabe overensstemmelse mellem viden og adfærd. Dette kan ifølge Stoknes gøres ved at vende de fem d'er til s'er, der beforder en adfærdsændring, som beror på mere bæredygtig handling (Stoknes, 2015).

Sociolog Kari Marie Norgaard repræsenterer den sociologiske besvarelse af vores problemformulering. Hun pointerer, at de manglende adfærdsændringer, som hun blandt andet ser i Bygdaby, skyldes de etablerede normer, der dominerer individers og fællesskabers handling. Disse normer er med til at styre både handling, men også samtaler, tanker og følelser, som borgerne i Bygdaby har om klimaforandringerne. Derfor er det, ifølge Norgaard, igennem normændringer at forandring skal ske, hvis vi skal kunne handle på den viden vi har om klimaforandringerne. Ændringen vil herefter sprede sig til de øvrige koncentriske cirkler og gøre handling mulig for individ såvel som for fællesskabet (Norgaard, 2011).

Filosoffen Kate Soper mener, at vores opfattelse af det gode liv i dag, først og fremmest er et resultat af kapitalismens forbrugerisme, og at den igennem generationer er blevet indlejret i os; blandt andet gennem reklamer og sociale normer. Soper konkluderer, at denne ufrugtbare opfattelse af det gode liv, er den overvejende årsag til individets manglende adfærdsændring, i forbindelse med klimaforandringerne. Soper præsenterer en ny opfattelse af det gode liv, kaldet alternativ hedonisme, og mener at overgangen til denne, blandt andet er løsningen, på den manglende handling på klimakrisen (Soper, 2020).

Udgangspunktet for projektet var individorienteret, men i takt med undersøgelsen, de tre teoretikers argumentation og nytilegnet viden, står det klart at en underforstået tese om individets

skyld og ansvar, egentlig var udgangspunktet for vores undren og undersøgelse. Dette ansvar for adfærdsændring pålægger ikke blot individet, da normer fastholder adfærdsmønstre, som gør det udfordrende for den enkelte at skabe en forandring alene. Det kan dermed konkluderes, ud fra de tre videnskabelige besvarelser, og med inddragelse af Ulrich Beck, at der er behov for strukturelle ændringer, hvis individet skal ændre handlemønstre mod mere bæredygtig adfærd.

Litteraturliste

- Arndal, L. S. (2016). *Kontrapunkter: Tekstanalyse og metoder i spil*. Dansk Lærerforeningens forlag.
- Beck, U. (2010). *Climate for change, or How to Create a Green Modernity. Theory, Culture & Society*, pp. 254–266.
- Beck, U. (2014, December). *How Climate Change Might Save the World**. *Development and Society, Institute for Social Development and Policy Research (ISDPR)* Vol. 43, pp. 169-183.
- Beck, U. (2016). *The Metamorphosis of the World*. Cambridge, England: Polity Press.
- Christensen, A. M. (2011). *Filosofisk Etik*. Århus, Danmark: Århus Universitetsforlag.
- Driver, J. (2014). *The History of Utilitarianism*. Retrieved december 3, 2020, from The Stanford Encyclopedia of Philosophy: <https://plato.stanford.edu/archives/win2014/entries/utilitarianism-history>
- Gadamer, H.-G. (1960). "Forforståelsens historicitet som det hermeneutiske princip", *Sandhed og metode. Grundtræk af en filosofisk hermeneutik*. In d. o. Jørgensen, *Sandhed og metode (Wahrheit und Methode)* (pp. 1, 254-256 og 258.). Aarhus: Systime Academic, 2004.
- Gifford, R. (2011). Dragons of Inaction - Psychological Barriers That Limit Climate Change Mitigation and Adaptation. *American Psychologist*, pp. 290-302.
- Gundelach, P. &. (2009). For klimaets skyld? *Tidsskriftet Dansk Sociologi*.
- Holstein. (2019). *Altinget.dk Af Norstat*. Retrieved from Meningsmåling af Norstat: <https://www.altinget.dk/artikel/ny-maaling-den-groenne-dagsorden-tager-en-suveraen-foersteplads>
- Keynes, J. M. (1930). Economic Possibilities for our Grandchildren. *Essays in Persuasion*, pp. 358-373.
- Moore, A. (2013). *Hedonism*. Retrieved december 2, 2020, from The Stanford Encyclopedia of Philosophy Winter 2019 Edition: <https://plato.stanford.edu/archives/win2019/entries/hedonism>
- Norgaard, K. M. (2011). *Living in Denial: Climate Change, Emotions and Everyday Life*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

- Nyvold, M. (2017, august 3). *Zetland*. Retrieved from Hvorfor din hjerne er programmeret til at fortrænge denne klimahistorie, og hvad du kan gøre ved det: <https://www.zetland.dk/historie/sOMVEZWB-aOMNamWw-8ebe3>
- Parry, R. (2014). *Ancient Ethical Theory*. Retrieved december 3, 2020, from The Stanford Encyclopedia of Philosophy: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2014/entries/ethics-ancient>
- Ryberg, J. (2013). *Forstå Etikken*. Latvia: Hans Reitzels Forlag.
- Etisk råd, D. E. (2015). *Det svære valg: Udfordringer for den etiske forbruger*. Det etiske råd.
- School, N. B. (n.d.). *School, Norwegian Business*. Retrieved december 16, 2020, from CV - Stoknes: <https://www.bi.edu/about-bi/employees/department-of-law2/per-espen-stoknes/>
- Soper, K. (2020). *Post-Growth Living: For an Alternative Hedonism*. London, England: Verso Books.
- Stoknes, P. E. (2015). *What we think about when we try not to think about global warming : towards a new psychology of climate action*. White River Junction, Vermont: Chelsea Green Publishing.
- Walker, C. S. (2018, november 2). *BBC*. Retrieved from The Life Project: <https://www.bbc.com/worklife/article/20181101-fire-the-movement-to-live-frugally-and-retire-decades-early>
- Wivel, P. (2020, marts 4). *Den store Danske*. Retrieved december 3, 2020, from Lex.dk: https://denstoredanske.lex.dk/Jean-Jacques_Rousseau